

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA İSTANBUL'DA KAMU DÜZENİNİ BOZAN GRUPLARA KARŞI YÜRÜTÜLEN MÜCADELE

MEHMET DEMİRTAŞ*

Giriş

Yoğun bir ilgiye mazhar olan başkent İstanbul'da her toplum kesiminden insan yaşamıştır. Bu kesimlerin bazıları tarzları, davranış biçimleri ve alışkanlıklarıyla gerek devlet yöneticilerinin gerekse toplumun huzurunu bozmuşlardır. Bu grupların, özellikle ekonomik sıkıntıların olduğu, merkezi otoritenin gevşediği dönemlerde etkilerinin ve yol açtıkları huzursuzlukların arttığı görülmektedir. Osmanlı başkentinde incelenen dönemde, devlet düzeni ve toplum hayatı açısından tehdit oluşturan olumsuzlukları başlıca iki bölüm şeklinde ele almak mümkündür. İlki soygun, hırsızlık, yankesicilik, yol kesme, gasp ve şiddete dayalı olmamakla birlikte izinsiz bir şekilde yapıldığında suç sayılan dilencilik faaliyetleri idi ki, bunlar daha çok kişinin mal güvenliğini tehdit eden olaylardı. İkincisi ise can güvenliğini ortadan kaldıran adam öldürme ve yaralama vakalarıydı. Sosyal hayatın masuniyetine ve genel ahlaka aykırı davranışların da zaman zaman meydana geldiğini ilave etmekte fayda vardır. Yaygınlık derecesine bakıldığında, mala yönelik suçların ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Adam öldürme ve yaralama olayları seyrek olmakla birlikte, toplumun huzuruna etkileri bakımından oldukça önemliydi. Gayri ahlaki davranışların da dönemselsel olarak artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Özellikle askerlerin sefere gidiş ve dönüş dönemlerinde bekâr odalarında ve benzeri yerlerde söz konusu davranışlarda artış meydana gelmekteydi.

XIX. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da devlet yetkililerini en çok meşgul eden kesimler, serseri olarak telakki edilebilecek başıboş levendler¹, soyguncu, yankesici,

* Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis/TÜRKİYE demirtasm@gmail.com

¹ *Levend* kelimesinin çeşitli anlamlarının yanında konumuzu daha fazla ilgilendiren ayyaş, içkici, zampara, kabadayı, hizmetçi gibi anlamları da vardır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 11. Baskı, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara 1993, s. 549. Gerek Levend taifesi gerekse taşradan İstanbul'a gelerek toplum hayatını tehdit eden başıboş kitlenin durumu

külhanbeyi, dilenci gibi ayak takımı, adam yaralayan ve cinayet işleyen kişilerdi. Bunların faaliyetleri karşısında devlet, sürekli bir gayretin içinde olmuş ve olumsuzlukları engellemeye çalışmıştır. Daha önceki asırlarda olduğu gibi² XIX. yüzyıl boyunca da devlet, suçluları kontrol altında tutmak için sayımlarını yapıp defterlere kaydetmiş, kefile bağlamış veya mümkün olduğunca İstanbul'a gelmelerine engel olmuş, gelmişlerse memleketlerine geri göndermiştir³. Bunun yanı sıra çeşitli yaptırımların uygulanması yoluna da gidilmiştir.

1. Yabancı Devlet Vatandaşı Serserilerle Devletin Mücadelesi

İstanbul'da toplum hayatını tehdit edenlerin bir bölümü ülke dışından gelenlerdi. Yabancı devlet vatandaşı kişilerin kanunsuzlukları, süreklilik arz eden bir durumdu. Bunu, söz konusu davranışların bir önceki yüzyılda da benzer şekillerde gerçekleşmiş olmasından anlamak mümkündür. Nitekim XVIII. yüzyılın sonlarında da devletin bu mesele ile uğraştığına dair çeşitli vesikalar mevcuttur. Ülke dışından gelerek kamu düzenini bozanların, kendilerine yerli yardımcı bulmaları da ayrıca değerlendirilmesi gereken ilgi çekici bir konudur. Bu çerçevede başkentte hırsızlıkları halk tarafından bilinen Hırvat asıllı kişilerin, Osmanlı vatandaşlarından yararlandıkları görülmektedir. Buna göre hırsızlarla işbirliği yaparak bu işi adeta bir meslek haline getirenlerin bir kısmı Nemçe Devleti vatandaşı iken, onlara yardım ederek işlerini kolaylaştıran asıl grup Osmanlı vatandaşı Karadağlılardı. Haliyle yukarıda sözü edilen Hırvat taifesi Boğaziçi'nde ve çevresinde hırsızlık yapmakla yetinmeyip aynı zamanda bağ ve bahçelerde başıboş bir vaziyette dola-

hakkında ayrıca bkz. Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1965.

² XIX. yüzyıla girilirken İstanbul'da serseri olarak telakki edilebilecek kesimleri kontrol altında tutmak üzere alınan önemli tedbirler arasında, belli aralıklarla sayım yapılması uygulaması gelmekteydi. Konu ile alakalı bir arşiv vesikasında, İstanbul'da sur haricinde ve Boğaziçi'nde serseri tahririne memur olanların maiyetine müstahdem ve Hassa Hasekilerinden altı kişilik bir grubun verildiğini, bunlara altmışar kuruştan toplam üç yüz altmış kuruş maaş bağlandığını görmekteyiz. Bkz. BOA. C. ML (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye*). nr. 632/25968, 16 RA 1212/08 Eylül 1797. XIX. Yüzyıla girilirken III. Selim'in başlattığı *nizâm-ı teftiş-i İstanbul* faaliyetleri kapsamında, şehrin tüm bölgelerindeki potansiyel suç unsuru olabilecek başıboş, işsiz, bekâr ve kefil olmayan kişileri tespit etmek amacıyla yoklama defterleri tutulmuştur. Bkz. Ahmet Yaşar, *İstanbul Hanları: 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (29 Mayıs-1 Haziran 2013) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 514.

³ BOA. HAT (*Hatt-ı Hümayûn*), nr. 254/14435, 29 Z 1218/10 Nisan 1804, BOA. A. DVN (*Divân Beylikçi Kalemi*), nr. 852, S 1220/Mayıs 1805, BOA. HAT, nr. 1314/51219, 29 Z 1233/30 Ekim 1818, BOA. A. DVN, nr. 16/92, 14 B 1262/09 Temmuz 1846, BOA. A. MKT. UM (*Sadaret Mektubi Umumi*), nr. 383/75, 16 CA 1274/01 Şubat 1858, BOA. A. MKT. UM, nr. 388/82, 10 C 1276/5 Ocak 1860, BOA. A. MKT. UM, nr. 400/73, 24 Ş 1276/18 Mart 1860. Bu konuda ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, Matba'a-ı Osmaniye, Dersaadet 1309, s. 259, 260.

şarak, güvenliği de bozmaktaydılar. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bu dönemde mevcut olan dostane ilişkilerden dolayı Avusturya vatandaşlarına, diğerlerine nispeten müsamaha gösterilmiş, ancak faaliyetleri yaygınlaşınca, İstanbul'dan çıkarılıp memleketlerine gönderilmişlerdir. Ancak Avusturya vatandaşları için bu devletin İstanbul'daki yetkilileri ile ortaklaşa bir çalışma yapılması ihtiyacı hâsıl olmuştu.⁴

Devlet aslında çok önceden çeşitli tedbirler almak suretiyle, serserilerin başkente gelmelerine engel olmaya çalışmaktaydı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan bir vesikada, İstanbul'a gelmek üzere hazırlık yaptıkları yönünde haber alınan serserilerin, buldukları yerlerde tevkif edilmelerinin, yerel yöneticilere emredildiği ancak bundan sonuç alınmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü İstanbul'a gelmek isteyenlerin çok çeşitli yöntemler geliştirdikleri görülmektedir. Özellikle hac mevsimlerinde hacca gitmek üzere yola çıkanların arasına katılarak gelmeye çalışanlar olduğu bilinmektedir. Devlet, buna karşılık ülke dışından gelip hacca gidecek olan hacı adaylarının, İstanbul'a uğramadan Mekke'ye intikallerinin sağlanmasına karar vermiştir. Bu kapsamda Vidin havalisindeki İvraca ve Lofça kazalarından on altı kişilik grubun hac kafilesine karışarak İstanbul'a ulaşmak üzere Edirne'ye geldiği anlaşılmış, bu kişilerin İstanbul'a gelmelerinin uygun olmadığı değerlendirildiğinden tutuklanmışlar ve durum başkente bildirilmiştir. Bununla birlikte hacı adaylarının hacca gidişlerinin engellenmesinin uygun olmayacağı fikrinden hareketle, adayların hac görevini yerine getirmelerini temin etmek üzere tayin edilen çukadarların, hacı adaylarını Edirne'den alarak Gelibolu'daki gemilerle Anadolu üzerinden hac bölgesine nakletmelerine karar verilmiştir⁵. Böylelikle kaçak yollarla İstanbul'a gelmek isteyenlere fırsat verilmediği gibi bu kişilerin, hacı adaylarının mağduriyetine sebep olmaları da engellenmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısı boyunca İstanbul'da yaşanan kanunsuzluklarda daha çok İran, Yunanistan, Karadağ, Hırvatistan, Venedik, Fransa başta olmak üzere bazı ülke vatandaşlarının öne çıktıkları söylenebilir. Konuyla alakalı bir arşiv kaydında, İranlıların pek güvenilir kimseler olmadıkları, İstanbul'da serseri surette gezerek fesada sebebiyet verdikleri, bu kişilerin memleketlerine gönderilmeleri için daha evvel çıkan fermanın gereğinin yapılması, şayet tekrar İstanbul'a gelecek olurlarsa gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir. Hatt-ı hümayûnda önemli bir noktaya da temas edilmişti. Buna göre işi gücü olan, kaldıkları yerler bilinen

⁴ BOA. HAT, nr. 243/13658, 09 S 1209/05Eylül 1794.

⁵ BOA. HAT, nr. 209/11222, 29 Z 1210/05 Temmuz 1796.

ve ticaret anlaşmalarına uygun bir şekilde davranan İran tüccarına müdahalede bulunmak gereksizdi. Ancak serserice, orada burada gezenlerin ve işi gücü olmayanların derhal memleketlerine gönderilmeleri şarttı. Usûlüne uygun bir şekilde ticaret yapanlarla, serserilerin birbirinden ayırt edilmesi için İran vatandaşlarının durumları, sayıları, mahal ve meskenleri, ticari ilişkileri evvel emirde ortaya çıkarılmalıydı. Bunun için tayin edilecek bir memur tarafından yazımlarının yapılması ve deftere kaydedilmeleri kararı alınmıştı. Böylece ticaret sahibi olanlar tespit edildikten sonra açıkta kalan serserilerin hakkından gelinmesi mümkün olacaktı. Bu iş için Cebecibaşı Sabık Ali Ağa görevlendirilmiş ve yazım işlerine başlanmıştı. Burada dikkati çeken önemli bir husus devletin, herhangi bir usûlsüzlüğe bulaşmamış ve nizama aykırı davranışı olmayan dürüst tüccarı rencide etmemek için gösterdiği çabaydı. Çünkü hatt-ı hümayûnda, yapılmakta olan işlemin sebebini soran İranlı tüccara amacın; serseri, şer ehli kötü kişileri, işi gücü olmayanları tespit ederek memleketlerine göndermek olduğunun söylenmesi talimatı verilmiştir.⁶ Vesikada geçen *eşirra* ifadesinden, söz konusu İranlıların bir takım şiddet eylemlerine de karışmış olabilecekleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir işte çalışmayan, serseri gezen kişilerin, sadece başkasının sırtından geçinmekle yetinmeyip, duruma göre şiddete bulaşmaları da zaman zaman mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu zümre ile yaptığı mücadele daha çok, işin bu yönünü ber-teraf ederek kamu düzenini sağlamaya yönelikti.

İstanbul'da kamu düzenini tehdit eden unsurlardan biri de Hırvatlar'dı. Çoro, Niko, Marko, Anto ve Bero adındaki beş Hırvat, Bahçeköy taraflarında uygunsuz hareketleri ve hayat tarzları ile halka zarar vermekteydiler. Alınan karar gereği, ayarlanan gemilerle bu şahıslar kendi memleketlerine gönderilmişlerdi.⁷ Sürekli kavga edip, cinayet gibi ciddi suçlara bulaştıkları için memleketlerinde de barınmayan ve İstanbul'a gelen bir Hırvat grubu, bir süreden beri Boğaziçi'nde, başta hırsızlık olmak üzere bazı uygunsuz hareketlerde bulunarak güvenliği bozmaya başlamışlardı. Bir bölümü Karadağlı olan bu Hırvatların bir kısmı ise Avusturya Devleti vatandaşı idiler. Vesikada kendilerinden bahsedilirken, *mukateleden hali ol-*

⁶ Osmanlı Devleti yetkililerinin İran vatandaşlarını güvenilmez olarak kabul etmeleri çeşitli sebeplere dayanmaktaydı. Her şeyden önce Osmanlı Devleti ile İran arasında yakın bir dostluk ilişkisi mevcut değildi. İran, sınır ihlalleri yapmaya cesaret eden, Osmanlı Devleti ile değil düvel-i ecnebiye ile ittifak yapmış bir devlet konumundaydı. Osmanlı başkentinde barınmakta olan üç, dört bin İran vatandaşının *cümlesi* her ne kadar *ehl-i İslam şeklinde iseler de*, Hıristiyan devletlerin *tahammül edemeyeceği* derecede olumsuzluklar taşımakta ve serserilik yapmaktaydılar. Haliyle Osmanlı Devleti'nin bu serserilerden kurtulması gerekmektedir. BOA. HAT, nr. 1314/51219, 29 Z 1233/10 Ekim 1818.

⁷ BOA. C. ZB (*Ẓaptiye*), nr. 79/3929, 29 Z 1214/24 Mayıs 1800.

mayan kişiler ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeden, söz konusu kişilerin adam öldürme-öldürülme eylemlerinin muhatabı oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bunlar cinayet işleme potansiyeli bulunan tehlikeli kişilerdi. Bu durumun farkında olan yetkililer, Avusturya vatandaşı Hırvatları, elçileri ile irtibata geçerek kendisine teslim etmiş, Karadağlı Hırvatları ise memleketlerine geri göndermişlerdi.⁸

İstanbul'da toplumu huzursuz etmenin çeşitli yollarla yapıldığı ve bazen ilginç durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Mağrib⁹ ahalisinden olup, Rumeli'nin çeşitli yerlerinin yanı sıra İstanbul'a da gelerek gâh Haremağası, gâh Mekkeli kıyafetleriyle gezip halkı aldatan Abdullah, yakalanarak Mısır'a gönderilmişti. Böyle durumlarda yetkililer, yapılan uygulamanın sonuçlarını da takip etmekteydiler. Nitekim Abdullah'ın Mısır'a ulaşip ulaşmadığı konusunda yerel yöneticilerin bilgisine müracaat eden yetkililer, durumdan emin olmaya çalışmışlardı.¹⁰ Burada dikkati çeken başka bir husus da, İstanbul'da düzeni bozan kişilerin başvurdukları hile yöntemleriydi.

Hırvat asıllı ancak çeşitli devletlerin vatandaşı olanların İstanbul'daki şiddet eylemleri ve hırsızlıkları hakkında çok sayıda kayıt mevcuttur. Bunlardan birinde, Üsküdar ve havalisinde hizmetkârlık ve benzeri bahanelerle yerleşmiş olan Hırvatların öteden beri her türlü kötülüğe ve haydutluğa bulaştıkları, daha önce İstanbul'dan uzaklaştırıldıkları halde son zamanlarda yeniden toplandıkları belirtilmiştir. Sayıları giderek artan bu kişiler, yeniden hırsızlık ve çeşitli şiddet eylemlerine karışmışlardı. Birkaç sınıftan meydana gelen bu kişilerden bazıları Venedik vatandaşıydı. Ancak bu dönemde Venedik, Fransa'ya bağlı olduğu için Fransa vatandaşı sayılmaktaydılar. Bundan dolayı zabitler tarafından yakalandıklarında, hangi sınıfa tabi olduklarını anlamak oldukça zordu. Haliyle bu kişilerin kime şikâyet edilmelerinin gerektiği anlaşılammaktaydı. Vesikada geçen kaydın devamında tek çarenin, bu kişilerin tamamının İstanbul'dan uzaklaştırılmaları olduğu, bu yapılamadığı takdirde emniyetin ve huzurun sağlanamayacağı değerlendirilmişti. Durum Fransa Maslahatgüzarına bildirildikten sonra bunların, tayin edilen adamlar vasıtasıyla, beşer-onar kişilik gruplar halinde, kara yolu ile Bosna'ya gönderilmelerine karar verilmişti.¹¹

İstanbul'da kanunsuzluk yapan yabancı uyruklu kişilerin, kendi sefaretlelerinin de desteğini aldıkları görülmektedir. Bunlardan biri olan Kefalonyalı Deli

⁸ BOA. C. DH (Dâhiliye), nr. 7/333, 27 Z 1218/08 Nisan 1804.

⁹ Geniş bir bölgeye verilen Mağrib ismi, Kabaca Kuzey-Batı Afrika için kullanılan bir ifadedir. Ancak Müslümanların hâkimiyetinde İber Yarımadası'nın yanı sıra Sicilya ve Malta'yı içine almaktaydı.

¹⁰ BOA. C. ZB, nr. 38/1866, 29 Z 1230/02 Aralık 1815.

¹¹ BOA. HAT, nr. 654/31991, 29 Z 1237/16 Eylül 1822.

Katanti, daha önce düzeni bozduğu için memleketine gönderilmiş olduğu halde, sefaretinin muvafakatiyle yeniden İstanbul'a gelerek, etrafına topladığı adamlarla serserilik yapmaya devam etmiş, sağa sola saldıracak huzursuzluğa yol açmıştı. Yapılan çalışma neticesinde Galata'da yakalanan Katanti, suç ortaklarıyla birlikte hapse atılmıştı.¹² Buradan hareketle, suçluların toplumu tehdit eden eylemlerinde hemen her zaman bazı işbirlikçi kişilerin yardımını aldıkları, bunun da söz konusu kişilerin topluma verdikleri zararın boyutunu büyüttüğü sonucuna varmak mümkündür.

Ülke dışından başkent İstanbul'a gelen başıboş kimselerin, yaygın olarak karıştıkları suçların başında hırsızlık gelmekteydi. Bunun yanında hırsızların aynı zamanda cinayet işlediklerine de şahit olunmuştur. Çok sık olmamakla birlikte bazı hırsızların, malını çaldıkları kişileri öldürdükleri görülmekteydi. Tarabya'da meydana gelen olay, bu duruma örnek teşkil edebilecek türdendir. Burada yaşayan iki Hıristiyan kadının evine giren, annelerini katlederek eşyalarını ve paralarını çalan beş kişilik Hırvat grubu yakalanmış, çaldıkları eşyanın bir kısmı geri alınıp sahiplerine teslim edilmişken, otuz bin kuruşluk kısım geri alınamamıştı. Bunun üzerine, eşyanın ve paranın, suçluların ortağı ve gerçek katillerden biri olma ihtimali bulunan Lazor'dan tahsil edilebileceği düşünülerek tutuklanmasına karar verilmiştir.¹³ Böylece gerçek suçlunun tespit edilmesine ve suç ortaklığı meselesinde caydırıcı bir etki meydana getirilmeye çalışılmıştır.

Yabancı Devlet vatandaşı olup İstanbul'da kamu düzenini bozan bazı kimselerin, başkentte faaliyet gösteren kendi devlet yetkilileri ve kurumları tarafından himaye edilmeleri, devletin bu kişilerle mücadelesini zorlaştıran önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Himaye edilen suçlulardan biri, İngiltere Devleti tebaasından Korfulu İvan Kabot Streye idi. Bu şahıs, kançılıryası¹⁴ tarafından himaye edilmekte ve uygunsuz davranışlarına devam etmekteydi. Ancak yetkililer, İngiltere Kançılıryası'na rağmen Streye'nin davranışlarına seyirci kalmamış, İstanbul'a bir daha ayak basmamak üzere gönderilmesini kararlaştırmıştır.¹⁵

¹² BOA. A. MKT, nr. 115/38, 09 R 1264/15 Mart 1848.

¹³ BOA. A. MKT, nr. 155/94, 24 ZA 1264/23 Ekim 1848.

¹⁴ *Kançılırya*: Elçilik ve konsolosluklarda yönetimle alakalı görevlilerin çalıştığı yer ve bu görevlilerin tümüne verilen isim.

¹⁵ "İngiltere Devleti teba'sından Korfulu İvan Kabot Streye nam şahıs uygunsuz ve serseri makulesinden olup kançılıryası tarafından kabul ve himaye olunmuş olduğundan icra-yı mecaz ile istizaneyeye dair polis meclisinden bit'tanzim olunan mazbata Meclis-i Vala'ya virilerek mersumun uygunsuz ve serseri makulesinden olup kançılıryası tarafından kabul olunduğundan fimaba'd Dersaadet'e ayak basmamak üzere emsal-i misillü mersumun memleketi canibine tard ve teb'idleri...". BOA. A. MKT, nr. 186/61, 06 CA 1265/31 Mart 1849.

Yunan tebaasından olan Rumların, İstanbul'da zaman zaman düzeni bozdukları görülmüştür. Kaçak yollarla şehre gelen bazı Rumlar¹⁶ uygunsuz işler yaparak haksız kazanç elde ettikleri gibi, çevreye rahatsızlık vermekteydiler. Konuyla alakalı bir arşiv kaydında yer alan, “Rum milletinin ehl-i İslam aleyhine mütecasir oldukları hıyanet cümle indinde zahir u bedîdar olarak...” şeklindeki ifadeden, Rumların genel manada Müslümanlara zarar vermeye cesaret ettikleri yönünde devlet yetkililerinde bir kanaat olduğu anlaşılmaktadır. Yine kaydın devamında, Rum vatandaşlarının, Müslümanlara kötülük yapmaya meyilli-niyetli oldukları şeklindeki kanaat de, “kendi hallerinde olmayan bî-kâr Rum vatandaşları şehirde bakkal ve yağcılık gibi bazı sanatları icra etmekle yetinmeyip, daima Ümmet-i Muhammed'e icra-yı ihane dâiyesinde” olduklarının açık olduğu şekilde ifade edilmiştir. Bu sebeple ağırlıklı olarak Moralı olan bu işsiz-güçsüz ve serseri Rumlarla birlikte İstanbul dâhilinde ve haricinde barınmakta olan işsiz, serseri, bakkal, yağcı takımı ve diğer esnaftan ne kadar *gavûr* var ise tamamının, deftere yazılarak, ocak zabiteleri vasıtasıyla gümrüğe indirilmeleri ve Gümrük Emni Ağa marifetiyle kayıklara bindirilerek İznikmid'e nakledilmeleri, böylece İstanbul'dan kalıcı bir şekilde uzaklaştırılmaları için İstanbul Kadısı'na ve Yeniçeri Ağası Ali Ağa'ya emir verilmişti.¹⁷

Yabancı ülkelerde çeşitli suçlara bulaşmış ve toplumun huzurunu bozma potansiyeli taşıyan kişiler de zaman zaman İstanbul'a gelerek izlerini kaybettirmek istemişlerdir. Bunlardan biri, Yunanistan'da çeşitli şiddet olaylarına karıştığı için kaçmak zorunda kalan ve Osmanlı topraklarına firar eden Suter İstranu isimli kaptandı. Bu fesat ehli kişi, kötülük yapmak niyetiyle İstanbul'a gelmiş ancak alınan tedbirlerle şehirde kalması engellenmişti.¹⁸ Bu ve benzeri suçların işlenmesinde başkent İstanbul'un, barındırdığı kalabalık nüfusu sebebiyle her çeşit suçlunun kendini kolaylıkla gizleyebileceği büyük bir şehir olmasının etkisi oldukça önemliydi.

İstanbul'da yetkilileri en çok uğraştıranlar genellikle, daha önce işledikleri suçlardan dolayı memleketlerine gönderilip bir yolunu bularak tekrar şehre gelen-

¹⁶ Akdeniz taraflarından bazı fesat ehlinin gelmiş olduğu haber alınmış, araştırmalardan sonra Galata önünde, Rum gemisinde bir grup Rum ele geçirilmiş ve hapsedilmişlerdi. Sorgulamaları yapılan bu şahıslar Rumların ağırlıklı olarak yaşadıkları yerlerde birer ikişer kişilik gruplar halinde idam edilmişlerdi. Böylece nifak çıkarmak isteyenler sindirilmişti. Bu olayda etkisi ve yardımı olduğu tespit edilen Gümrükönü bakkallarından Karamanlı zengin bir Rum da idam edilmiştir. Bkz. Şâni-Zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*, Cilt II, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 1235.

¹⁷ *BOA. HAT*, nr. 1316/51330, 29 Z 1235/07 Ekim 1820.

¹⁸ *BOA. HAT*, nr. 1329/51859D, 29 Z 1252/06 Nisan 1837.

lerdi. Bunlardan biri olan Yunanistan vatandaşı Çolak Yanni, Beyoğlu'nda serseri bir şekilde gezerken yakalanıp memleketine gönderilmişti. Yanni daha sonra bir fırsatını bularak İstanbul'a yeniden gelmeyi başarmış ve benzer suçlar işlemeye devam etmişti. Yakalanan Yanni, üç sene süreyle palanka cezasına çarptırıldığı gibi cezasının bitiminde memleketine gönderilmişti.¹⁹ Bu uygulamada, serserilere karşı yaptığı mücadele kapsamında devletin, özellikle suçun tekrarında daha ağır cezalar vermesi şeklindeki genel yaklaşımına dair ipuçlarına rastlamak mümkündür.

Yabancı devlet vatandaşlarının İstanbul'dan çeşitli gerekçelerle uzaklaştırılmaları, uygulanan en yaygın mücadele biçimi olmakla birlikte kesin sonuç vermekten uzak bir tedbirdir. Bu durumdaki kişilerin, bir süre sonra yeniden şehre gelerek halka zarar vermeleri, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Yunan vatandaşlarından Françesko, İstanbul'da başıboş ve serseri surette gezerek huzuru bozmaktaydı. Bunun üzerine memleketine gönderilmişti. Ancak Françesko'nun, bir süre sonra geri gelerek benzer davranışları sürdürdüğü görülmüştü. Bu aşamada yapılan uygulamanın da benzer olduğu, adı geçenin Yunanistan'a gönderilmesinden anlaşılmaktadır. Burada dikkati çeken konulardan biri, bu durumdaki kişilerin geri gönderilmelerinde kendi devlet yetkililerinin de bilgilendirilmesiydi. Françesko'nun ülkesine geri gönderilmesi kararı, kaçırlarının muvafakati ile yapıldığı gibi kararın tebliği esnasında tercümanı Mösyö Dimitraki'nin de hazır bulunmasına özen gösterilmişti.²⁰

İstanbul'dan uzaklaştırılıp geri gelenlerin, kendi kaçırlarını tarafından himaye edilmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Beyoğlu'nda faaliyet gösteren Yorgi'ye ait fırına, börek almak bahanesiyle gelen Cani isimli Rum, fırındaki talashların üstüne kibrit atarak yangın çıkarmış, buradan gizlice ayrıldıktan sonra ücra

¹⁹ “Bundan akdem iki def'a töhmet-i sirkatle ahz ve girift olub kaçırlarını muvafakatiyle ba'dema Dersa'adete ayak basmamak üzere liman odası ma'rifetiyle Yunanistan'a def' ve i'zam olunmuş olan Yunan Devleti teba'asından Çolak Yanni veled-i Marko nâm şahıs bu kere yine Dersa'adete bi'l-vürud Beyoğlu civarında serseri geşt u güzâr eylediği görülerek derdest olunub Beyoğlu mevki'i canibinden ba-jurnal polis meclisine gönderilmiş ve muzzır bi-kâr ve san'atsarik ve uygunsuz makulesinden olub Yunanistan'a i'zam olunmuş iken yine bir takrib Der'aliye'ye vürud eylemiş idiğünden mersûmun tarih-i tevfikinden i'tibaren üç mah-i müddet vaz'-ı paranka olunarak hitamında liman odası ma'rifetiyle Yunanistan'a def' ve i'zamı tercüman Mösyö Dimitraki mevcut olduğu halde bi't-tezkir husûs-ı mezkûre kaçırlarını canibine nezd-i ibraz-ı muvafakat olduğu tercüman-ı merkûm tarafından meclis-i mezbûra re'sen verilmiş olduğu ...”. *BOA. A. MKT. MVL (Medis-i Vâlâ)*, nr. 13/62, 19 R 1265/15 Mart 1849.

²⁰ *BOA. A. MKT. MVL*, nr. 13/66, 19 R 1265/15 Mart 1849. Konuyla ilgili kaydın karar bölümünde, “Meclis-i Vala'ya i'ta buyurulan Polis Meclisi'nin iş bu mazbatası mailine nazaran merkum Françesko serseri ve uygunsuz takımından ve mukaddema tard olunmuşken bu def'a yine Dersa'adete gelmiş idiğünden emsal-i vecihle liman odası ma'rifetiyle mersumun ber vech-i iş'ar bulunan canibe def' ve i'zam kılınması babında devletli Kapudanpaşa hazretlerine hitaben buyuruldu...” ifadelerine yer verilmiştir.

bir yerde bulunan bükümcü kulübesini ve akabinde bir lokantanın tavanını kundaklamak suretiyle ateşe vermişti. Yakalanan Cani sorgusunda, Yunan vatandaşları Cüvani ve Emili ile Kefalonyalı bir şahsın daha kendisinin suç ortakları olduğunu ifade etmiş, yapılan araştırmada Kefalonyalı olarak ifade edilen kişinin aslında, İngiltere vatandaşı Zantalı Dimitri adında biri olduğu anlaşılmıştı. Tahkikatın ilerlemesi ile suçu sabit olanın, sadece Cani olduğu anlaşıldığından, Tersane-i Âmire'de iki sene süreyle küreğe konulmasına karar verilmişti. Diğerlerinin, aslında daha önce İstanbul'dan uzaklaştırılan *mazanne-i su*²¹ şahıslar oldukları, kaççıları tarafından himaye edildikleri ve yeniden başkente geldikleri ortaya çıktığından, birer sene süreyle kürek cezasına çarptırılmaları kararlaştırılmıştı.²²

2. Osmanlı Vatandaşı Serserilerle Devletin Mücadelesi

a. Asker Kökenli Olanlarla Mücadele

Yunanistan, İran, Avusturya, Hırvatistan, Karadağ gibi memleketlerden İstanbul'a gelerek taşkınlık yapan ve düzeni bozanlar olmakla birlikte, asıl olarak toplumun hayatını tehdit edenler Osmanlı vatandaşı kişilerdi. Bunları iki gruba ayırmak mümkündür ki, ilki asker kökenliler veya mevcut askerlerdi. Diğeri ise sivil Osmanlı vatandaşlarıydılar. Bunlar da taşradan başkente gelenler ve İstanbul'da yaşamakta olanlar şeklinde kendi arasında iki guruba ayrılabilirler. İncelenen dönemde, özellikle çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan ve serseri bir hayat tarzını benimseyen kişiler oldukça etkili olmuşlardır. Bu dönemde çeşitli asker ocaklarının mensuplarının, esnafa ve halka eziyet ettikleri görülmektedir. XIX. yüzyıl başları için özellikle *tebdil çukadarları* adı verilen grubu bu kapsamda ele almak mümkündür. Bunlar daha çok, haraç almak ve mallarını gasp etmek suretiyle esnafa zulmetmekteydiler.²³ Konu ile alakalı olarak dönemin Sadaret Kaymakamı Mustafa Paşa'ya²⁴ gönderilen bir hatt-ı hümayûnda, bu kişilerin yaptıklarına dair çeşitli bilgiler mevcuttur: “Kapıda olan tebdil çukadarları nice seneden berü tebdil

²¹ *Mazanne-i su*: Kendisinden ancak kötülük beklenen, her an suç işlemeye meyilli olan kimse.

²² BOA. MVL, nr. 196/42, 19 S 1266/04 Ocak 1850.

²³ Mehmet Demirtaş, “Üsküdar'da Düzeni Tehdit Eden Olaylara Dair Bazı Misaller Alınan Tedbirler ve Karşılaşılan Güçlükler (XVIII, XIX. Yüzyıllar)”, *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (06-09 Kasım 2008, İstanbul) Bildiri Kitabı*, Cilt II, Editör Coşkun Yılmaz, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 501.

²⁴ el-Hacc Mustafa Paşa, Vezir Hasan Paşa'nın kaymakamlık görevinden alınması üzerine H 24 Z 1202/M 25 Eylül 1788 tarihinde Sadaret Kaymakamı olmuştur. Bu görevini Mart 1789 tarihine kadar sürdürmüş ve onun yerine Salih Paşa Sadaret Kaymakamı olarak atanmıştır. Bkz. Ümmü Gülsüm Filiz Bayram, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yenicâğ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 369, 485, 1030.

hizmetinde istihdam olunmağla her biri tayin olunduğu semtin bakkal ve kömür-cü ve sâir esnafın takside kesüp...’’²⁵ şeklinde devam eden arşiv kaydından, bu durumdaki kişilerin devlet memurundan ziyade külhanbeyi gibi hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında mağduriyeti söz konusu olan esnafın da, serserilerin yaptıklarına rıza göstermeleri oldukça dikkate değerdir. Nitekim Kaymakam Paşa'nın telhisinde bakkal, kömür-cü, ekmekçi, kasap ve sâir esnafın bu tür durumların ortaya çıkmasına sebep oldukları dile getirilmiştir.²⁶ Haliyle yapılan usûl-süzlüklerde, devamında ve yaygın hale gelmesinde suçla maruz kalanların da bir sorumluluğu olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Ordusu'nun daimi askeri olmayıp sefer münasebetiyle kalyonlarda görevlendirilen deniz askerleri olan kalyoncuların da, tebdil çukadarları gibi çeşitli taşkınlıklar yaparak düzeni bozdukları görülmektedir. Bunlar geçici oldukları ve sefer bitiminde memleketlerine döndükleri için daha rahat hareket etmekteydiler. Kalyoncu odaları adı verilen kışlalarında gece kaldıkları sırada yaptıkları gayri ahlaki işlere, dönem dönem güvenlik görevlileri dahi müdahale etmekten aciz kalmıştır.²⁷ Ancak ciddi tedbirler alındığı zamanlarda düzen sağlanabilmiştir. Nitekim Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa, fitne yuvası haline gelmiş olan Tersâne'yi düzene sokma çalışmaları kapsamında, kalyoncuların Galata ve civarındaki odalarını kapatmış ve Tesâne Nizâmı'nı buna göre yeniden düzenlenmiştir.²⁸ Yine Bahçekapı, Galata ve Tahtakale'deki bekâr ve kalyoncu odaları da her türlü rezilliğin yaşandığı yerler haline gelmişti. Bu odalar aynı zamanda hastalık saçan adeta mikrop yuvaları durumundaydı. Bu sebeple odalar yıkılmış, karşı çıkanlar idam edilmişlerdi.²⁹ Üsküdar'da Balaban İskelesi'nin arka tarafında, Debbağhâne civarında, sahilde denize yakın diğer üçra köşelerdeki, daha çok kalyoncuların kaldığı bekâr

²⁵ BOA. HAT, nr. 21/1013, 29 Z 1202/30 Eylül 1788.

²⁶ BOA. HAT, nr. 11/431, 29 Z 1202/30 Eylül 1788.

²⁷ Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. 1, 6, Hazırlayan: Ahmet Hezarfen, Tarih Vakfı ve Yapı Kredi Ortak Yayını, İstanbul 1999, s. 185. Kalyoncuların gayri ahlaki davranışlarından haberdar olan Sultan III. Selim'in tepkisi sert olmuş ve yetkilileri ciddi bir şekilde ikaz etmişti: “Dünkü Cumartesi günü Üsküdar'da Kalyoncular Çarşısı'nda bir iki ehl-i ırz avratları almak murad eyledikde Üsküdar Ustası basup ve yine bir az kalyoncu makuleleri gelüp olmayacak hareket eylediler. Ben de ol semte karip bulunmakla yirmi kadar tebdil ol semte hareket eyledim. Lâkin ben varınca dağılmışlar. Eğer bula idim cezaların tertip ve siyaset ederdim. Bu nasıl şeydir? Kaptan Paşa'ya bir eyü tenbih eylerim. Böyle şeyler nasıl işittir? Bir işittim. Vallahi bir dahi böyle kapusuz vari işlerin işidirsem zabitlerinden sual iderim. Hem ben böyle kapusuz itaatsiz asker istemem. Bana lazım değildir. Ve sen dahi gözün açasın, böyle bir iş dahi olursa kendiniz bilürsünüz”. Bkz. Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları-Nizâm-ı Cedid-Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1988, s. 97.

²⁸ Şâni-Zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi-I*, s. 98.

²⁹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Târih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlil ve Tenkidli Metin*, C. 2, Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 914.

odaları öteden beri, dârü'n-nedve-i eşkıya (eşkıyanın toplandığı fitne ve fesat yuvası) ve rezil şahısların mekânı haline gelmişti. Bu esnada bazı zorbalar yoldan çevirdikleri namuslu kadınları zorla bu odalara götürmek istemişlerdi. Ancak halkın şikâyeti üzerine müdahalede bulunulduğu gibi odaların yıkılması için sâdır olan fermanın gereği yapılarak, 200 kadar bekâr odası yıktırılmıştır. Bu sırada bazı odalarda fahişlerin, çocukları için yaptırıldıkları beşikler dikkati çekmiştir. Görüldüğü gibi söz konu mekânlarda her türlü ahlaksızlık yapılmaktaydı. Odaların yıkılması sırasında zorbaların bir kısmı kaçmış, yakalananlar şiddetli bir şekilde cezalandırılmışlardır. İki gün sonra ise Galata'da Kalekapısı yakınlarındaki kahvehanenin sahibi ve zorbaların reisi Yetimoğlu, Sekbanbaşı Osman Ağa tarafından yakalanaarak idam edilmiştir.³⁰

Bekâr odalarında kalanlar dönem dönem devlet ve toplum için her bakımdan tehdit oluşturmaktaydı. Üsküdar'daki Büyük İskele ve aykırılığın en yaygın olduğu Balaban İskelesi³¹ yakınlarındaki odalarda kalan kalyoncu askerleri ve diğer serseriler, odaların pencerelerinden dışarıya keyfi bir şekilde ateş ederek, halkın can güvenliğini ortadan kaldırmaktaydılar. Odalarda, fuhuş yaygın bir hale gelmişti. Öyle ki deniz kenarında, kadınların düşürdükleri bebek ölülerine ve kadın cesetlerine rastalanmıştı. Cesetler, kimsenin sorumluluğunda olmayan bu yerlere³² bırakılarak, cinayetin izleri kaybettirilmek istenmiştir. Ayrıca bu odalara fuhuş için girip çıkan çok sayıda esnaf vardı. Bunun üzerine, sahiplerinin de rızası alınarak yıkılmalarına karar verilmiş ve 24 Temmuz 1811 tarihinde 130 bekâr odası yıkılmıştır.³³

Yıkılanlara rağmen kalan odalardaki mevcut hayat tarzı yüzünden, odaların bulunduğu bölgelerde salgın hastalıklar nüksetmiş, zina gibi ahlaksızlıklarda ve

³⁰ Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, Matba'a-ı Süleyman Efendi, İstanbul 1293, s. 140, 141, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 242.

³¹ Üsküdar'daki Balaban İskelesi'nin çevresi dini ve töresel ahlak kaidelerine karşı duyarsızlığın ve bunun beraberinde getirdiği aykırılığın en sık görüldüğü izole yerlerden biri idi. Çünkü söz konusu bölgede, diğer birkaç iskeleye nispetle daha fazla oda mevcuttu. Bkz. Onur Gezer, "Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul'unun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer "Melek Girmez" Odaları", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 533. Balaban İskelesi yakınlarındaki bekâr odaları her türlü ahlaksızlığın yaşandığı mekânların başında gelmekteydi.

³² Işık Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti Ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen Neomi Levy, Alexandre Toumakine, Tarih Vakfı Yurt yayımları, İstanbul, Tarih yok. s. 86, 87, Mehmet Zeki Pakalın, "Melek Girmez", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 473.

³³ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi*, C. 2, s. 761.

diğer suçlarda artış görülmüştür. Dolayısıyla bu odaların belli aralıklarla yıkılması dışında bir seçenek kalmamıştır. Bu sayede günahkâr ve içkici zümresi ayıklanacak ve bu durum, namuslu insanları memnun edecekti. Bunun için önemli bir gerekçe de mevcuttu: 1812 tarihindeki veba salgını yetkililerde, hastalığın buralardan, özellikle fuhuştan kaynaklandığı kanaatinin oluşmasına yol açmıştı. Bu düşünceden hareketle çıkan fermanın gereği olarak, Melek Girmez Sokağı'ndaki³⁴ ve Kayıkhaneler üzerindeki bütün bekâr odaları yıktırılmıştır. Bu sırada Galata ve Kasımpaşa taraflarında faaliyet gösteren kalyoncu ve kalafatçı odalarının büyük bir bölümü de yıkılmış, geriye kalan odalar rezil ve fahişelerden temizlenmiştir. Bir sene sonra Melek Girmez Sokağı'ndaki yıkılan odaların arsası üzerinde Hidayet Camii inşa edilmişti.³⁵ Bu esnada odalarda taundan ölenlerin cesetleri yıkanarak defnedilmiştir. Odalarda vebaya yakalanmış ve bir kısmı ölmüş fahişe kadınlara da rastlanmıştır.³⁶Büyük İskele ve Balaban İskelesi civarındakilerin yıkımından yaklaşık bir sene sonra çok sayıda oda daha yıkılmıştır.³⁷ Odalara yönelik yıkım faaliyetleri daha sonraki senelerde de devam etmiştir. 1821-1822'de serserilerin, namuslu insanlara zorbalık yapanların girip çıktığı; ahlaksızlık, fitne ve fesat yuvası haline gelen bekâr odaları yıkılmıştır.³⁸ Odaların sıklıkla yıkılmak mecburiyetinde kalınması ve sakinlerinin çeşitli cezalara çarptırılması, buralarda işlenen suçların yaygınlığı kadar odalara girip çıkanların devlet ve toplum için ne denli büyük bir tehlike olduğunu ortaya koymaktadır.

Kalyoncuların fenalıkları yukarıda bahsedilen suçları ile sınırlı değildi. Yaygın zorbalıklarından birisi de, seferli olduklarını söyleyerek sağa sola rastgele ateş açmaları ve çevreye korku salarak halkı soymalarıydı. Konuyla alakalı bir arşiv kaydında, “kalyoncu taifesi seferliyiz diyu piştov atmak ve bazen herkesi soymak ve belki telef etmek misillu bî edebâne hareketleri mesmu'umdur” denilerek,³⁹

³⁴ Bahçekapı'da yıkılan ve yeniçerilerin idaresi altında bulunan bu odalar, günah işlemekle o denli özdeşleşmişti ki, buldukları sokak Melek Girmez adıyla anılmaya başlamıştı. Bkz. Pakalın, “Melek Girmez”, s. 473.

³⁵ Gezer, “Çizginin Dışındakiler”, s. 544, Necdet Sakaoğlu, “Bekâr Odaları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 124.

³⁶ Şâni-Zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi-I*, s. 584. Sene 1227.

³⁷ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, C. 2, s. 761.

³⁸ Tahmis civarında kâin Asmaaltı nam mahalde vaki bi-kâran odaları ki, hammal ve evgad ve rencber ve ırgad makulesi yeniçeriyana mensub geçinen bir takım eşkıyanın mebit u meskeni ve ât-ı fisk u fücurun bayağica mahzeni olup, ma-tekaddemden beru aralık aralık rasad-bin-i fürce-i menahi olan habisler, bi'l-ihiyar-ı fevahiş ve bi'l-ihbar mesture-i sera-perde-i ismet olanların zor ile çevirüp, hetk-i urz u namus eyledikleri yere geçecek mahaller idi”. Vak'a-nüvis Es 'ad efendi tarihinden naklen Gezer, “Çizginin Dışındakiler”, s. 545.

³⁹ *BOA. HAT*, nr. 19/861, 29 Z 1202/30 Eylül 1788.

bu askerlerin taşkınlıklarına vurgu yapılmaktadır. Sultan III. Selim zamanında, içlerinden birisinin şekaveti (kötülüğü, haydutluğu) had safhaya ulaşmıştı. Bu şahıs, Galata'da Balıkpazarı'ndaki kahvehanesinin odasını kapatıp, kendisini yakalamak üzere görevlendirilen kolluk kuvvetleri ile bir hafta boyunca çatışarak direnmişti. Ancak kahvehanesi yıkılmak suretiyle ele geçirilebilmişti.⁴⁰

Kalyoncu sınıfına mensup bazı kişilerin toplumsal olaylarda da ciddi roller oynadıkları görülmektedir. Bu zorbalardan Taşçı Mahmud'un, Alemdar Mustafa Paşa Vakası esnasındaki fitnede etkisi olduğu gibi Galata taraflarında halka yaptığı zulmü de bilinmekteydi. Öyle ki, hakkında çıkan irade-i seniyye ile Beşiktaş açıklarında bir kalyonda boğdurulması, halk arasında büyük bir memnuniyet uyandırmıştı.⁴¹ Ne var ki, alınan bütün tedbirlerle rağmen kalyonculardan kaynaklanan sıkıntılar tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Hatta Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından dahi ders almadıkları anlaşılmaktadır. Mesela kaptan paşaların maiyetinde Beyoğlu, Galata ve Kasımpaşa taraflarında güvenlik hizmetlerini yapmakla mükellef kalyoncu çavuşları, görevlerinin aksine güvenliği bozmaktaydılar. Bunlardan bir grup yakalanarak memleketlerine gönderilmişti.⁴² Ancak bu konuda her zaman sonuç almak mümkün olmamıştır. Çünkü yakalandıkları vakit çeşitli yalan ve bahanelerle görevlileri atlatmakta ve serbest kalınca uygunsuz hareketlerine devam etmekteydiler.⁴³

İstanbul'da taşkınlık yaparak düzeni bozan gruplardan biri de, askeri sınıf içinde yer alan yamaklardı. Bunlar, izinsiz bir şekilde şehre gelip her türlü kanunsuz işi yaparak huzursuzluk çıkarmaktaydılar. Yeniçerilik iddiasında olan ve çoğunluğu Laz ve Çepni olan boğaz yamakları III. Selim'in saltanatının son zamanlarında, Boğaz Nazırı Süleyman Ağa'yı parçalayıp öldürmüşlerdi.⁴⁴ Bu asker grubunun dev-

⁴⁰ Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, C. 1, s. 185.

⁴¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 241.

⁴² Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Efendi Tarihi*, C. 1, s. 107.

⁴³ Yakalanan bu deniz askerleri, kendilerinin Cezayir gemisinden olduklarını söyleyerek kurtulmaktaydılar. Nitekim bir arşiv vesikasında, bu konuda ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir: "Kalyoncular geçen gün Üsküdar'da ve İstanbul'un bazı mahallerinde şekavete ibtidar eyledikleri ma'lum-ı hümayunlardır. Kapudanpaşa kullarına bunların zapt u raptları birkaç defadır te'kid olunmaktadır. Müşarünileyh bunların zapt u raptlarında kusur itmeme lâkin taraf taraftahti (yağma, çapul) ve kendi halinde olmayanları ahz u habs ideydüm, hangisi kabahatli ise ahz itsem derhal Cezayirliüler gelüp bizimdir diyu ahz iderler. Onlar dahi bildikleri kazayı idiyorlar. Sâir kalyoncular dahi bu halî görüp hangisini tutsam ben Cezayir gemisindenüm diyup derhal Cezayirliüler alıyorlar, virmesem münazaa iderler..." (BOA. HAT. nr. 272/15968, 29 Z 1203/20 Eylül 1789) şeklindeki ifadelerin yer aldığı kayıttan da anlaşılacağı üzere çeşitli cezaları hak ettikleri halde cezalandırılmayan kişiler mevcuttu. Bu durumdaki kişiler, yakalandıkları halde bir süre sonra kendi adamları tarafından yetkililerden geri alınmaktaydılar. Böylece söz konusu kişileri cezalandırma imkânı ortadan kalkmaktaydı.

⁴⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Cilt 1, s. 126.

leti ve halkı tedirgin eden hareketleri, II. Mahmud'un saltanatı sırasında da devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İran ile savaşta olduğu ve Yunan İsyânının patlak verdiği bu dönemde, görevlerini ihmal eden ve yerlerini izinsiz terk ederek İstanbul'a gelen boğaz yamaklarından bazıları, adam öldürmek dâhil olmak üzere ciddi suçlar işlemiş ve toplumu huzursuz etmişlerdi. Padişahın, tebdil gezerken bizzat şahit olduğu bu asker grubunun davranışları ile alakalı bir hatt-ı hümayûnda, ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Padişahın konuya dair tespitleri oldukça ilgi çekicidir. Buna göre kale yamakları, son zamanlarda görev yerlerini bırakıp silahlı bir şekilde İstanbul'a gelmiş, serseri bir vaziyette rezillikler yapmışlardı. Bunların, adam öldürme ve soygunculuk dâhil olmak üzere çeşitli suçlar işledikleri anlaşılmıştı. Devletin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda, gerek kale yamakları gerekse tabya askerlerinin, gereken sürelerde görevlerinin başında, her an savaşa hazır bulunmaları gerekirdi. Halbuki ihmalleri, görevde bir zaafiyete yol açtığı gibi düşmanın tedbir almasını da kolaylaştırmaktaydı. Bu gerçek ortadayken, kale yamakları görev yerlerini terk edip gruplar halinde İstanbul'a gelmiş, çarşı-pazarda serseri bir şekilde gezerek adam öldürme ve yaralama gibi suçlara bulaşmaktan da geri durmamışlardı. Bu durum halkın güvenliğini bozduğu gibi, bütün Müslümanların ve ocak mensuplarının birlik içinde hareket ettiği şeklindeki algıya da hanel getirmişti. Ayrıca yamakların bu itaatsizliklerini ve rezilliklerini gören düşmanın, bundan faydalanarak kolaylıkla tedbir alması mümkün olmuştu. Padişahın bu tespitlerle alakalı emri oldukça kesindi: Bundan böyle önemli bir işi dolayısıyla Boğaz Nazırı'ndan izin tezkeresi almayan askerlerin İstanbul'a gelmelerine izin verilmeyecek, edepsizce davranışlar sergileyen bu askerler, zabıtları tarafından engellenecekler, şayet söz dinlemeyip itaatsizlik eden olursa, ocak kuralları gereği cezalandırılacaktır. Böylece hem ocak mensupları görevlerinin başında bulunacaklar, hem diğer memurlar görevli oldukları mıntukaları kontrol altında tutup levazımı muhafaza edeceklerdi.⁴⁵

Osmanlı Devleti, İstanbul'da asayişli sağlamak için ciddi çabalar göstermiş, akla gelebilecek her türlü tedbiri almıştır. Daha önceki olduğu gibi⁴⁶ 1821 tarihli Rum İsyanı başladığı sırada hanlarda bulunan kişilerin yazımı yapılmış, kefile bağlanmış, hanlarda kefilesiz kimse kabul edilmemesi, kefile olmayanların şehirden çıkarılması, hanlarda birer Müslüman memur görevlendirilmesi kararlaştırılmış-

⁴⁵ BOA. HAT. nr. 341/19466, 29 Z 1236/27 Eylül 1821.

⁴⁶ XIX. yüzyıla girilirken benzer sayımlar yapılmaktaydı. Bu kapsamda İstanbul'da Sur haricinde ve Boğaziçi'ndeki serserilerin tespitini yapmak üzere memurlar görevlendirilmiş, hassa hasekilerinden altı kişiye, altmışar kuruştan toplam 360 kuruş ücret ödenmiştir. Bkz. BOA. C. MLI. nr. 632/25968, 16 RA 1212/8 Eylül 1797.

tır.⁴⁷ Özellikle Müslüman olmayanlar için sıkı sık baş vurulan silah toplanması uygulaması⁴⁸ yeniden gerekmiş ve halkın elinde bulunan silahların, bedeli ödenecek toplanması için fermân-ı âlî çıkmıştır. Silahlarını on gün içinde getirmeyenlerin evlerinin aranması, silah bulunursa cezaî işlem yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁹ Rum İsyanı dolayısıyla alınan tedbirler arasında, asker ocaklarına fazladan silah verilmesi ve halkın silahlandırılması da vardı. Bu çerçevede Müslümanların silahlı dolaşmamaları, temin edemeyecek durumda olanlara devlet tarafından silah verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰ Ancak bu uygulamada bazı sakıncalar meydana gelmiş, bazı şaki ve serkeş kişilerin de eline silah geçmişti. Bunlar, insanlara rast gele saldırarak can güvenliklerini zedelemişlerdi.⁵¹ Böylece, özellikle olağanüstü zamanlarda çok dikkatli yapılmadığında bazı uygulamaların, olumsuz sonuçlar vermesinin mümkün olabileceği ortaya çıkmıştır.

İsyan ve savaşların yaşandığı bazı olağanüstü dönemlerde alınan tedbirlerin işe yaramadığı görülmektedir. XIX. yüzyılın başlarında yaşanan Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Fransız savaşları da düzenin yeniden sağlanmasına engel olmaktaydı. Bu süreçte Kabakçı Mustafa isyanına katılmış olan bazı askerlerin İstanbul'a geldikleri ve şehrin güvenliğini bozdukları görülmüş, savaşlar biter bitmez söz konusu kişiler tespit edilerek memleketlerine geri gönderilmişlerdir.⁵² Fakat kalanlar zorbalığa devam etmişlerdir. Bunlardan biri olan Kerim Çavuş adındaki rezil bir asker, Galata'da Karaköy Kapısı dışında iskele başında çok kötü bir kahvehâne inşa etmiş, halktan kahvehânesi için zorla kanarya, zarf, ayna, gümüş nargile gibi şeyler toplamaya başlamış, kahvehânesine gelmeleri konusunda baskı yapınca halk o bölgeye gelmemeye başlamıştı. Bunun üzerine Kerim Çavuş dükkânını başka birine satmıştı. Devlet, usûlsüz bir şekilde inşa edilen ve sahibi tarafından zorbalık yapılan kahvehaneyi yıkmış, Kerim Çavuş da Alemdar Mustafa Paşa'nın korkusundan kale yamağı olmuştur.⁵³

⁴⁷ Yaşar, "İstanbul Hanları", s. 516, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 130.

⁴⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 72.

⁴⁹ Yaşar, "İstanbul Hanları", s. 516, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 130.

⁵⁰ *BOA. HAT.* nr. 1084/44138, 30 ZA 1236/29 Ağustos 1821.

⁵¹ Söz konusu zorbalık, 1236 senesinin Cemaziyye'l-evvel ayının sonlarında (Şubat 1821 sonları) Üsküdar'da sakin sarraf esnafından ve Ermeni taifesinden Pişmişoğlu'nun Yenimahalle'deki dükkânının kapısını zorlayarak içeri girmiş, mevcut parasını gasp etmişti. Pişmişoğlu canını kurtarmak için malını feda etmek zorunda kaldığı gibi olayı, susarak örtbas etmiştir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 136, 137.

⁵² Musa Çadircı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, Ankara 1980, s. 54.

⁵³ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi*, C. 1, s. 182.

Normal zamanlarda da kanunsuzluk yaparak halkı mağdur eden askerler olmuştur. Üsküdar'da fesat çıkararak, cana ve mala musallat olan, fuhuş gibi gayri ahlaki işleri sıradan hale getiren bazı askerler, kamu düzenini ve halkın güvenliğini ciddi manada tehdit etmekteydiler. Lonca kuran bu askerler, sokaklarda sağa sola rast gele ateş ederek halka zarar vermekteydiler. Bu serseriler, gece bir kahveciyi silahla vurmuş, yolda rastladıkları bir bostancıyı öldürmeye teşebbüs etmiş, bir bostancının elini, bileğinden keserek koparmışlardı. Bir gayrimüslimin evine girerek zarar veren bu serserilerin zorbalıkları öyle bir hale gelmişti ki, kolluk kuvvetleri kola çıkmaya cesaret edemez olmuşlardı. Hatta mahkemeye çıkarılan bu kişiler hakkında kâtipler, tahrir yazmaya cesaret edememişlerdi. Bu durumun düzeltilmesi için bir müeyyideye ihtiyaç olduğu ortada iken, bu kişilere her hangi bir ceza verilmemiş, ocak ağaları kendilerine kefil olmuş, bir daha bu tür işleri yapmayacaklarına söz verdikleri için mesele örtbas edilerek tamamı affedilmiştir.⁵⁴ Ancak ceza uygulanmaması konusu oldukça seyrekti. Bu tür suçlara genellikle ağır cezalar verilmekteydi. Mesela Yemiş İskelesi'nde birkaç kişilik rezil bir asker grubu, iskeleye gelen meyveye ve diğer mallara zorla ortak olarak halka fazla fiyata satmakta ve haksız kazanç elde etmekteydiler. Devletin otoritesini yok sayan bu güruh, esnafın kalfalarına da hakaretler yapmış, namuslu kadınlara sarkıntılık ederek huzursuzluk çıkarmışlardı. Yemişçi esnafı, haddi aşan bu zorbalara davranışlarına tahammül edemeyerek şikâyetle bulunmuş, gereği yapılmadığı takdirde büyük bir fesat çıkacağı ikazını yapmışlardı. Bunun üzerine ele geçirilenler idam edilmiş bir kısmı ise kaçarak kurtulmuştu.⁵⁵

XIX. yüzyılın başlarında İstanbul'da kamu düzenini bozarak devleti ve halkı tehdit eden grupların başında yeniçeri askerlerinin geldiği bilinmektedir. Yeniçeri Ocağı varlığını koruduğu müddetçe de düzeni tam olarak sağlamak mümkün olmamıştır. Bu dönemde nizâmları bozulan yeniçeri askerlerinin kışlaları, adeta han odaları gibi işe yaramaz mekânlar haline gelmiş, bir takım ne olduğu belirsiz rezil şahıslarla dolmuştu.⁵⁶ Yeniçeriler bu dönemde bekâr odalarını da sıklıkla kullanmaya başlamışlardır. Ocak disiplininin yerinde olduğu dönemlerde bekâr odalarını teftiş etmekle görevli olan bu askerler, disiplinden uzaklaştıkları için incelenen dönemde, oda efradıyla çok yönlü ilişkiler geliştirmişlerdi. Bu dönemde odalardan, hem şehirde gerçekleştirdikleri eylemlerin üssü ve barınağı hem de eylemlerinin insan kaynağı olarak faydalanmaya başlamışlardır.⁵⁷ İşlettikleri kahvehane ve

⁵⁴ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 1, s. 469-474.

⁵⁵ Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s. 136, 137, Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 2, s. 902, 903.

⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 8, s. 288, 289.

⁵⁷ Gezer, "Çizginin Dışındakiler", s. 535.

kasap dükkânlarının üstünde bekâr odaları yaparak, kanunlara aykırı bir şekilde çalıştırmışlardır. Bu süreçte taşradan gelerek bekâr odalarında barınan çok sayıda kişi parayla esame alarak yeniçeri adı ve unvanı kullanmıştı.⁵⁸ Yeniçeri askeri esnafıya⁵⁹, dolayısıyla para kazanmaya ve ekonomik olarak güçlenmeye başlamıştı. Bu durumu gören bazı dürüst insanlar da, kendilerini korumak için yeniçeri sınıfına dâhil olmuşlardı. Kimisi ulufe almak, turnacılık, haseki tekaüdlüğü ve kışla mütevelliliği gibi bir dirliğe sahip olmak için yeniçeriliğe rağbet etmekteydi.⁶⁰ Yoğun bir ilgi gören ocağın mensupları ise taşkınlıklarını giderek arttırmaktaydılar.

İncelenen dönemde ocak mensuplarının çıkardıkları olaylara dair çok sayıda örnek mevcuttur: Yeniçeri zorbalarından biri olan Osman, iskelelere gelen zahireyi zapt ederek, kendi adına istediği fiyata satmaktaydı. Halkın ve esnafın şikâyeti üzerine yakalanan Osman, Ağa Kapısı ahırında boğdurulmuştur.⁶¹ Ocağa mensup Mahmud adındaki kişi ile birlikte Topçu Ocağı'ndan birkaç kişi Üsküdar'da Toptaşı semtinde bulunan Seyyid Mehmed'e ait kahvehanede tartışarak kavgaya tutuşmuş, kavga giderek büyümüşü. Bir süre sonra Mahmud adındaki kişi, bıçak darbeleriyle birkaç yerinden yaralanmıştı. Gerek çevre sakinlerini gerekse kahvehane müşterilerini huzursuz eden bu olayın bir benzeri de, Topçu Ahmed adındaki kahvecinin dükkânında meydana gelmiş, süvari topçu askerlerinden Kara Mehmed, ilk anda kurşunla yaralanmış ve kısa bir süre sonra hayatını kaybetmişti. Her ne kadar Topçu Ağa olaya müdahale etmişse de, suçluların yakalanması mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Yeniçeri Ağası sıkı bir şekilde tembih edilerek, bu tür olayların önüne geçmesi emredilmişti.⁶²

Yeniçerilerin zorbaklıkları Alemdar Mustafa Paşa Vakası esnasında adeta zirveye çıkmıştır. İstanbul halkının önemli bir kısmından da destek alarak büyük bir isyan başlatan yeniçeriler, Bâb-ı Âlî'ye ve saraya hücum edecek cüreti göstermişler-

⁵⁸ Sakaoglu, "Bekâr Odaları", s. 124.

⁵⁹ XIX. yüzyıl başlarında İstanbul'da Eyüb ve Hasköy'de yaklaşık olarak bin ve Boğaz'ın Avrupa yakasında Dolmabahçe'den Rumeli Kavağı'na kadar olan bölgede yine yaklaşık bin dükkânlık bir esnafı kapsayan yoklama defterinden öğrenildiğine göre, söz konusu dönemde ortalama her yedi dükkândan biri kahvehaneydi. Unvanlarına bakıldığında, her üç kahvehâne sahibinden birinin yeniçeri unvanı taşıdığı görülmektedir. Yine bu defterden, esnaflıkla iştigal eden her iki yeniçeriden birisinin kahvecilik yaptığı tespit edilebilmektedir. Bkz. Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 615.

⁶⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 8, s. 288, 289, Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, 2. Baskı, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2004, s. 228.

⁶¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 241.

⁶² *BOA. HAT*, nr. 1270/49211.

dir. Onlara karşılık veren Sekbân-ı Cedîd askerleri ile aralarında büyük bir çatışma meydana gelmiş, bu esnada şehirde asayiş bozulmuştur. Halk, evinden güvenli bir şekilde çıkamayacak hale gelmiş, esnaf büyük bir mağduriyet yaşamıştır. İsyân sırasında evler ve dükkânlar yağmalanmış, sokaklar asker ve sivil cesetleri ile adeta dolmuştu. Olaylarda Sekban-ı Cedîd Ocağı Ağası Süleyman Ağa ile altı yüzden fazla sekban askeri ve binlerce yeniçeri askeri hayatını kaybetmiştir. Kaçan yeniçeriler İrgadpazarı'nda yol üzerindeki bazı evlerde saklanınca bu evlerde çatışmalar meydana gelmiştir. Yeniçerileri takip ederek evlere girmeye çalışan sekban askerlerine kadınlar, tüfekle ateş açmış, üzerlerine kaynar yağ dökmüşlerdi. Bu tavır halkın bir bölümünün isyancılara verdiği destek konusunda önemli bir örnek olmakla birlikte, asıl mağduriyeti yine kendileri yaşamıştır. Çatışmaların ortasında kalan çocuklar, yaşlılar ve kadınlar büyük zarar görmüş, kurtulmak isterken damlardan ve pencerelerden atlayarak yaralananlar ve ölenler olmuştur. Cevdet Tarihi'nde bu olay ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır: “Eşkiya ise bir taraftan sekbanlara tüfeng atmakta ve bir taraftan buldukları eşyayı gârât u yağma etmekte oldukları halde içlerinden bazıları gözlerine kestirdikleri kesânı devlet taraftarıdır diye itham ederek hanelerini yağma u hetk etmekte ve yeniçeri zorbaları adet-i dîrîneleri üzere erkân-ı saltanat-ı seniyyenin katl u imhâsı ve Hüdâvendigâr-ı Sabık Sultan Mustafa-yı rabi'in iclâsı gibi mûhîş sözler söylemekte idiler” şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, isyancılar devlete karşı düşmanca bir tutum içine girmişlerdi. Hatta bazıları bu düşmanlığı, Ayasofya Camii'nin minarelerine çıkıp saraya kurşun atacak kadar ileri götürmüşlerdir.⁶³

Yeniçerilerin taşkınlıkları, Ulufe Divânı gecelerinde had safhaya ulaşmaktaydı. Bu gecelerde kışlarında toplanıp, “divâna hazırlanma” adı altında, pervasızca ve mestâne (sarhoş gibi) naralar atarak çevreye dağılmaları ve son on seneden beri divân gecesi câbecâ (yer yer, zaman zaman) tüfek ve tabanca atmaları adet idi. Ancak 27 Şubat 1821 tarihli divân gecesinde, mutad olandan çok daha fazla ve neredeyse her an topluca tüfek ve tabanca atarak İstanbul halkını bizar etmişlerdi.⁶⁴ Osmanlı Devleti'nin birinci askeri olan yeniçerilerin içinde bulunduğu durum oldukça düşündürücüydü. Üstelik devlet, çok büyük bir Rum isyanı ile karşı karşıya ve karışıklık içindeyken yeniçeriler, devleti alabildiğine huzursuz ettikleri gibi halkın güvenliğini de bozmuşlardı.

Yeniçerilerin zorbalıkları ve kamu düzenini bozan davranışları süreklilik arz etmekte ve normal zamanlarda da devam etmekteydi. Bunlar İstanbul'da, rast

⁶³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 31-36.

⁶⁴ Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, 140, 141, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 60, 61.

geldikleri Hıristiyan vatandaşlardan “postal akçası” adı altında haraç almaktaydılar. Bazıları Hıristiyan dükkânlarından, sahibinin rızası olmadan elbise ve eşya alıp “bezirgân helal et, hoşça kal” diyerek esnafı rencide etmekteydiler. Beddua eden veya karşı çıkanları öldürerek, hiçbir şey olmamışçasına, ağır adımlarla ve kendi aralarında şakalaşarak uzaklaşmaktaydılar. “Gavur değil mi, hepsi birdir, taşradakilere gitmezden evvel bunları kırmalıyız” şeklindeki konuşmaları, endişe verici düşüncelere sahip olduklarını göstermektedir. Bu esnada Yeniçeri Ağası, “bunlar yeniçeri değil, hırsız ve hayduttur, haklarında hırsız cezası icra olunmak lazım gelir” demek suretiyle, ocağın itibarını korumak istemişti. Zorbalar, akabinde Zindan Hasekisi ve asesbaşı nezaretinde Bâb-ı Âlî’ye ve oradan da Tersâne’ye gönderilmişlerdi. Böylece, “bu kadarcık bir terbiye ile biraz müddet İstanbul’da asayiş ve emniyet görülmüştür”.⁶⁵ Ancak asayiş istikrarlı bir şekilde devam etmemiş, tedbirlerde veya uygulamalarda gevşeklik görüldüğü zamanlarda benzer suçlar işlenmeye devam etmiş, sert tedbirler ancak geçici süreler için etkili olmuştur.

Yeniçerilerin sahip olduğu güç ve etki bazı şer ve menfaat odakları için fırsata dönüşmüştü. Ocağa kaydolan birkaç hammal, Zindankapısı’nda abacılık yapan Sırp zimmiden zorla aba almak istemiş, direnen abacıyı darp etmişlerdi. O sırada Ağa Çukadarı müdahale edince zorbalar, çukadar ve yanındaki görevlilerden birini bıçakla yaralamışlardı. Nihayet o mıntukada tebdil gezen Yeniçeri Ağası, zorbaların ikisini topuz darbesi ile etkisiz hale getirmiş, geriye kalanları yakalayıp Boğazkesen Kalesi’ne göndermişti. Hemen aynı akşam beş zorba, kalede boğdurulmuş ve cesetleri denize atılmıştır. Böylece Yeniçeri Ocağı’na kaydolan diğer hammalların, ocak kaidelerine uymaları sağlanmıştır.⁶⁶

Ne var ki, yeniçerilerin taşkınlıklarını kontrol etmek mümkün olmamıştır. Halktan haraç alan, meyhanelerden parasını vermeden içki gasp eden yeniçeriler hakkında Üsküdar Ustası Kara Mehmed, çeşitli kereler şikâyetçi olmuş, durum sadrazama bildirilmişti. Nihayet odaları yetkililer tarafından basılarak yıkılmıştır. Yeterli dirayeti gösteremeyen Üsküdar Ustası görevden alınarak yerine, sert tabiatı ve cesareti ile bilinen Nizâm-ı Cedîd Binbaşısı Arnavut Bekir Ağa Üsküdar Ustası olarak atanmıştır. Nitekim Bekir Ağa göreve başladıktan sonra gerek tebdil gezerek, gerek beraberindeki görevlilerle birlikte kola çıkarak teftişlerde bulunmuş ve bazı kişileri cezalandırmıştır. Bu kapsamda bazı askerlerle birlikte, Manav Ömer, Kürt Hüseyin, Tabak, Cilve’nin oğlu Ali ve altı zorbayı daha yakalayarak

⁶⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 141, 142.

⁶⁶ Şâni-Zâde Mehmed Atâ’ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi*. C. II, s. 1026, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 60.

İstanbul'a gönderdiği gibi serserilerden altı kişiyi de Üsküdar'da Büyük İskele'deki çeşmenin önünde idam ettirmiştir. Uygunsuz davranışları alışkanlık haline getiren, halka zulmederek düzeni bozan askerlerin yanı sıra Beygir Hammalı Semmurkaş ve Kömürcü Hüseyin adındaki zorbaları da idam ettiren Bekir Ağa, bu uygulamaları ile çevreye korku salmış ve geçici de olsa düzeni sağlamayı başarmıştır. Nitekim bundan evvel Üsküdar'da mahalleler arasında her gece ortalama 100-200 adet tüfek ve tabanca atılmakta, meyhanelerden, parası verilmeden zorla içki alınmaktayken, tedbirler ve yapılan uygulamalar ile halk güven içinde yaşamaya başlamıştı. Öyle ki insanlar, evlerinin kapılarını açık bıraksalar bile canlarına ve mallarına zarar gelmeyeceğinden emin olmuşlar, namuslu insanlar herhangi bir endişe duymadan yaşamaya başlamışlardır. Ancak, bu güvenli durum uzun sürmemiş, yeniçerilerin taşkınlıkları huzuru yeniden bozmuştur. Samatya'da iki seferli yeniçeri kıyafetleri içinde bir kişiyi soymaya kalkmış, orada bulunanlar müdahale etmek istemiş, kolluk kuvvetleri gelince yeniçeriler karşı koymuşlar ve çatışmaya başlamışlardı. Bunun sonucunda bazı askerlerin yanı sıra halktan da iki kişi yaralanmıştı. Nihayet yakalanan yeniçeriler idam edilerek cezalandırılmışlardır.⁶⁷

Yeniçeri zorbaları halktan zorla ve değeri altında fiyatla mal almak, meyhanelerde rezillik çıkarmak gibi davranışları sıradan bir hale getirmişlerdi. Nitekim Silivri'de halk dayanamayarak silahlanmış ve zorbalıklarına karşı koymuştur. Çıkan çatışmalarda yirmiden fazla yeniçeri askeri yaralanmış ve birkaçı ölmüştür.⁶⁸ Halkın bu tavrı her ne kadar bir duyarlılık manası taşısa da, devletin içinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından dikkate değerdir. İşlenen suçlara yeterince ve zamanında müdahale edilemediği dönemlerde taşkınlıklarda anında bir artış meydana gelmekteydi. Bu da, düzenin sağlanması konusunda istikrar elde edilemediğine işaret etmektedir.

Ancak genel olarak yeniçeri askerleri tarafından işlenen ve yukarıda bazı örneklerine değinilen suçlara, idam dâhil olmak üzere ağır cezalar verildiği bilinmektedir.⁶⁹ Buna rağmen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı ilk zamanlarda bile kanunsuz olaylara sıklıkla rastlanmıştır. Nitekim ocağın kaldırıldığı günlerde açıkta kalan eski askerlerin, çeşitli Anadolu şehirleri ile birlikte⁷⁰ İstanbul'da da sağa sola

⁶⁷ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 1, s. 196, 198, 231, 232, 650.

⁶⁸ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 2, s. 74.

⁶⁹ BOA. C. ZB. nr. 17/806, 29 ZA 1241/05 Temmuz 1826. Alemdar Mustafa Paşa Vakası sırasında, İstanbul'un çeşitli yerlerinde taşkınlıkları ile huzursuzluk çıkaran Bostancı, Topçu, Yeniçeri ocaklarına mensup çok sayıda asker idam edilmiştir. Bkz. Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi, *Lütü Efendi Târîhi*, C. 1, s. 107.

⁷⁰ Musa Çadircı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'î Mürûr ve Pasaport Nizamnameleri", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri*, Cilt 15, Sayı 19, 1993, s. 170.

dağılarak halkın güvenliğini tehdit ettikleri bilinmektedir.⁷¹ Bunda, bazı memurların görevlerini ihmal etmelerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim konuyla alakalı bir kayıta, adları yeryüzünden ebediyen kaldırıldığı halde, yeniçeri eşkiyasının suç işlemeye devam ettiği, bunun sebebinin de, bazı yetkililerin görevlerini ihmal etmeleri olduğu belirtilmiştir. Buna göre, belli aralıklarla yoklama yapılarak, kim olduğu belli olmayan kimselerin tespit edilmesi yapılagelen bir uygulama olduğu halde bazı yetkililer, son zamanlarda bunu ihmal etmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak gerek başkentte barınanlar gerekse çiftini-çubuğunu bırakarak gelen kimseler İstanbul'da kamu düzenini bozmuşlardır. Bu sebeple İstanbul'da suç işledikleri kesin olarak tespit edilmemiş olsa bile kefilsiz çalışmakta olan manav, tellak ve saire kimselerin memleketlerine gönderilerek kendi ziraatleriyle meşgul olmalarının temin edilmesi emredilmiştir.⁷² Bu kapsamda idama müstahak olanlar dışında hanlar, bekâr odaları ve iskelelerden toplanıp ellerine mürûr tezkeresi verilen çok sayıda kişi İzmîd üzerinden Anadolu'ya, Gelibolu üzerinden de Rumeli'ye gönderilmişlerdir. Böylece 25 gün zarfında 20 binden fazla *mütecaviz* kişi memleketlerine gönderilmiştir.⁷³

Ağustos 1826'da yürürlüğe giren İhtisab Ağalığı Nizamnâmesi birçok yeni düzenleme getirmiştir.⁷⁴ Bu çerçevede Kürt ve Arnavut bekâr uşaklarının her ne iş için olursa olsun İstanbul'a gelmeleri yasaklanmıştır. Mevcut bekâr odalarının

⁷¹ Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler" *Bellelen*, Cilt LXXIII, Sayı 268, Aralık 2009, s. 741, 742, Çadircı, "İç Güvenlik", s. 55.

⁷² *BOA. C. DH. nr.52/2589, 03 M 1242/07* Ağustos 1826. Bu konuda ayrıca bkz. Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 28, S. 164, Ağustos 1997, s. 6, Çadircı, "İç Güvenlik", s. 54, Çadircı, "Pasaport Nizamnâmeleri", s. 170.

⁷³ Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, C. 1, s. 108. Suçluların, incelenen dönemde adeta suç mekânları halinde gelen hanlar ve bekâr odaları ile birlikte iskelelerden toplanması oldukça anlamlıdır. Çünkü iskeleler, geceleri mahalle içlerine kıyasla gözden uzak yerler iken, gündüzleri de şiddet vakalarının çokça yaşandığı mekânlardı. Bkz. Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti", s. 83. Bunda muhtemelen, deniz yoluyla kaçıp kurtulmanın daha kolay olmasının etkisi vardı.

⁷⁴ Nizamnâmenin asayişle yakından alakalı onuncu maddesi, İstanbul'a başıboş ve serseri yığılmasını engellemek için alınacak tedbirler, İstanbul mahallelerinin sakinlerinin kayıtlarının tutulması konularını düzenlemekteydi. Bunun yanı sıra şehre bir iş için gelenlerle, işe girmek üzere gelmek isteyenlerin sayılarının kontrol altında tutulması, özellikle iskelelerde, hamamlarda ve sanat/meslek sahiplerinin dükkânlarında çalışanların durumu konusunda da bazı hususlar içermekteydi. İstanbul, Galata ve Boğaziçi'nde istihdam edilen hammal, kayıkçı, tellak, hamam hizmetçisi (tellâk ve nâtur) ve esnafın (ashâb-ı hîref) dükkânlarındaki esnaf ve çırak (şakird) sayısının tespiti ile alakalı meselelere de değinmekteydi. Bkz. Nalan Turna, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 393.

ıslahına ve onarımına imkân veren bu düzenleme ile yeni bekâr odası yapımı da yasaklamıştır.⁷⁵ Buna göre, İstanbul'a gelecek olanlar ile mevcut bekârlar, ilk olarak İhtıab Ağası marifetiyle İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüb'de kendileri için tahsis edilmiş hanlara yerleştirilecek ve hemşehrileri veya uygun birilerinin kefaletine girdikten sonra İhtisab Ağası'nın huzurunda kayıt altına alınacaklardır. Hangi dükkânda, hamamda veya iskelede çalışacaklarsa o yerin defterine ekleneceklerdi. Bunlar, mürûr tezkerelerini İhtisab Ağası'na imzalatacaklar, memleketlerine dönmek istediklerinde defterdeki kayıtları geçersiz sayılacak ve tezkerelerine "kayıt bozulmuştur" ibaresi yazılacaktı. Kaldıkları odalarda silah, fişek veya tüfek bulundurmaları da yasaktı.⁷⁶ Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra fitnenin kaynağı olarak görülen Bektaşilere yönelik bazı uygulamalar yapılmıştır. H 1243/M 1827 tarihinde haklarında hatt-ı hümayûn çıkartılan Bektaşilerin bütün ileri gelenleri tutuklanmıştır.⁷⁷ Böylece devlet içinde, özellikle yeniçeriler üzerinden ciddi bir gücü elinde bulunduran Bektaşiler tasfiye edilerek, yukarıda da ifade edildiği gibi yeniçerilerin adları yeryüzünden tamamen silinmeye çalışılmıştır.

Kamu düzenini sağlamaya yönelik olarak devlet görevlileri ve askerler hakkında Tanzimat Dönemi'nde de önemli düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte⁷⁸ kanunsuzluklar devam etmiştir. Fermanın ilanından sonraki senelerde alınan tedbirlere göre, sekban veya diğer asker gruplarına mensup kişilerin, buldukları dairedeki görevleri sona erdiği için veya kendiliklerinden ayrılmak istediklerinde, ayrılma sebebini belirten tezkerelerin ellerine verilmesi mecburiydi. Tezkeresizlerin başkentte bir yerden bir yere gitmelerine, şayet bir yolunu bularak gitmişlerse barınmalarına izin verilmezdi.⁷⁹ Buna rağmen istismarların önüne tam olarak

⁷⁵ Sakaoğlu, "Bekâr Odaları", s. 124. Yeni bekâr odalarının yapımının yasaklanması kararı, tekrarlanan ve benzerlerine sıkça rastlanan bir karardı. Yüzyıllar boyunca benzer yasakların birbirini takip etmesi ve üslubun giderek sertleşmesi, alınan tedbirlerin başarılı olmadığını göstermektedir. Bkz. Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", çev. Ali Berktaş, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 513, Turna, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport", s. 394.

⁷⁶ Gezer, "Çizginin Dışındakiler", s. 545.

⁷⁷ Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, C. 1, s. 125. Bu konuda Cevdet Tarihi'nde de ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 13, s. 180-183.

⁷⁸ Fermanla can, mal ve nâmus emniyeti konularından dolayı küçük ve büyükten en aşağıya kadar bütün zabitan ve sair memurlara, zerre kadar itaatsizlik manasına gelen uygunsuzluklar meydana gelirse, bunların şiddetle cezalandırılacağı bildirilmiştir. "Ancak din u devlet ve mülk u milletin ihyâ ve ma'muriyetine bâ'is u bâdi olacak asâyîş-i hâl-i ahâli ve fukarâ maddesinin istihsali zımında lâzım gelen hayırlı ve menfa'atlı usûllere başlanmıştır" denilmektedir. Bkz. Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 171.

⁷⁹ *BOA. C. DH. nr. 336/16789, 29 Z 1255/04 Mart 1840.*

geçilememiş, eski ve muvazzaf askerler suç işleyerek huzursuzluk yapmaya devam etmişlerdir. Mesela vazifesi bitikten sonra halkı huzursuz edenlerden biri de, kavas olarak çalışmakta iken emekli olan Üsküdar sakinlerinden Kadri'ydi. Adı geçen kişinin, emekli olduğu halde kavas elbisesi giyerek halkın malını gasp ettiği tespit edildiğinden, ömür boyu kürek cezasına çarptırılmıştır.⁸⁰

Suç işleyen gruplarla mücadele kapsamında gerek asker, gerekse sivillerle alakalı olarak yapılan başka bir uygulama da, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de yaşamakta olan bütün nüfusun üç senede bir sayımlarının yapılarak defterlere kaydedilmesi idi.⁸¹ Böylece şehir dışından İstanbul'a gelenler tespit edilerek suç işlemelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra taşrada, kişilerin kendi mahallesinden bile ayrılması mürûr tezkeresi yolu ile izne bağlanmış ve her bir kazaya bir veya iki jurnal memuru atanmıştır.⁸² Hemen bütün Osmanlı tarihi boyunca uygulanan kefâlet usulünde, kefâlet-i müteselsile yöntemi uygulanmıştır. Buna göre mahallelinin birbirine, imamın da mahalleliye kefil olması mecburi hale getirilmiştir. Suçu önleme aracı olan kefil, kefil olduğu kişinin suçundan sorumlu tutulmuştur. Tanzimat döneminde ise mahalleliye muhtarın, muhatara da imamın kefil olması hükme bağlanmış ve kefâletle ilgili bütün işlemler şer'îyye sicillerine titizlikle kaydedilmiştir.⁸³ Buna rağmen taşradan başkente gelişler tam olarak engellenememiştir. Gelenler arasında Osmanlı askeri sınıfı içinde sayılabilecek olan redif askerleri⁸⁴ önemli bir yere sahiptiler. Bunlar, firar ederek İstanbul'a geldikleri gibi burada da bazı uygunsuz işlere bulaşmaktaydılar. Kefilsiz bir şekilde İstanbul'da barınmaları yasak olduğundan bu askerlerin bir kısmı, medrese talebelerinin arasına karışarak izlerini kaybettirmekteydiler. Bunun önüne geçmek

⁸⁰ BOA. İ. DH. nr. 62/3095, 09 CA 1258/19 Haziran 1842. Burada önemli bir konuya temas etmekte fayda olacağı düşünülmektedir: Kürek cezasının sadece Gayri Müslimlere verildiği şeklindeki genel kanaatin aksine, Kadri adını taşımasından da Müslüman olduğu anlaşılan bir kişiye de bu cezanın verilmiş olması, söz konusu kanaatin gözden geçirilmesi hususunda dikkate değer bir konu olarak değerlendirilebilir.

⁸¹ Konuyla alakalı bir arşiv kaydında şu ifadeler yer verilmektedir: "Ma'lum-ı Âlileri buyrulduğu üzere Dersa'adet'de ve Bilâd-ı selâsede sâkin ve mütavattın İslam ve re'aya-yı bi'l-cümle nüfusun beher üç senede bir kere yoklanılab mevcûdiyetin bilinmesi nizâm-ı kadimi iktizâsından ise de...". BOA. C. DH. nr. 306/15290, 12 M 1260, 02 Şubat 1844. Bu konuda ayrıca bkz. Betül Başaran, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen Neomi Levy, Alexandre Toumakine, Tarih Vakfı Yurt yayımları, İstanbul, Tarih yok, s. 119.

⁸² Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler", s. 620, 621.

⁸³ Saydam, "Kefâlet Usûlü", s. 5, 9.

⁸⁴ 1834-1836 yılları arasında kurulmuş bulunan Redif teşkilatı sonrasında, iç güvenliğin sağlanması bu teşkilata bırakılarak, kapı halkı uygulamasına son verilmiştir. Bkz. Çadircı, "Pasaport Nizamnameleri", s. 170. Kurulmasının üzerinden henüz 10-12 sene geçmiş olan Redif teşkilatına mensup bazı askerlerin, İstanbul'da düzeni bozan gruplar arasında yer almaları, bu teşkilatın disiplini konusunda bir fikir vermektedir.

için memurlar tayin edilmiş ve medreselerde kendilerini gizlemelerine kesinlikle müsaade edilmemiş, bu durumdakilerin yakalanarak memleketlerine geri gönderilmelerinin sağlanması emredilmiştir. Bunu için ise yüz kadar sayım memuru görevlendirilmişti.⁸⁵ Sayımlara rağmen bazı redif askerlerinin suç işlemeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bu askerlerden Tahir, kahveci Hüseyin'in odasından ve berber Hacı Halil'in dükkânından paralarını ve eşyalarını çalarken yakalanmış ve dört ay süreyle prangabendlik cezasına çarptırılmıştı.⁸⁶

Tanzimat'ın ilanını takiben 3 Mayıs 1840 tarihinde yürürlüğe giren kanunla, seyahat işlemleri Mürûr Nizâm-nâmesi ile yeniden ele alınmıştır.⁸⁷ Yine sadece şehir dışından İstanbul'a gelenler değil, İstanbul'dan dışarıya gidecekler hakkında da bazı düzenlemeler yapılmıştır. 10 Şubat 1841'de çıkarılan ve 27 Şubat 1841'de Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe giren nizâm-nâme ile İstanbul'dan şehir dışına gidecek olanlar öncelikle ikâmet ettikleri mahallenin imam ve muhtarından, kütük kaydının silindiğini gösteren mühürlü bir tezkere alacak, gerekli işlemler için bu tezkere önce Bâb-ı Seraskeri'deki Mahallat Kâtibi Odası'na, daha sonra ise İstanbul Mahkemesi'ne götürülecekti. Mahkemenin vereceği mürûr tezkeresi, İhtisâb Nezâreti tarafından mühürlenecekti. 1844 tarihinde yapılan düzenlemeye ilave olarak⁸⁸ güvenliğin daha iyi şartlarda yerine getirilebilmesi için 1846'da da başka düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Çıkarılan kanunla, Zaptiye Müşiriyeti kurulmuş ve buna bağlı olarak Zaptiye Askerine Dair Nizâmât adıyla bir nizâm-nâme çıkarılmıştır.⁸⁹ Böylece geçit ve yolların korunması görevini de üstlenen zaptiye askerleri sayesinde, İstanbul'a taşradan gelişlerin kontrol edilmesi umulmuştur.

⁸⁵ BOA. C. DH. nr. 306/15290.

⁸⁶ BOA. A. MKT. MVL. nr. 31/19, 29 L 1266/07 Ağustos 1850. Mahkûmun ayağına zincir vurmak veya zincirli halka takmak şeklinde uygulanan pranga cezası, daha önceki yüzyıllarda da uygulanmış olmakla birlikte ilk defa 1841 tarihli Ceza Kanunu'nun zeylinde yer almaktadır. Bu ceza, daha sonraki ceza kanunlarında tekrarlanmıştır. Bkz. Yasemin Saner, "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen Neomi Levy, Alexandre Toumakine, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, Tarih yok. s. 173.

⁸⁷ Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 39, 2006, s. 201, 202, 205.

⁸⁸ 1844'te yapılan düzenleme ile Osmanlı topraklarından başka ülkelere gitmek veya dışarıdan Osmanlı ülkesine gelmek isteyen kişilerin pasaport bulundurması mecburiyetinde oldukları hükmü bağlanmıştı. Nizâm-nâmenin dokuzuncu maddesi, mürûr tezkereleriyle alakalı düzenlemeler getirmişti. Buna göre, süresi bir sene olacak tezkerede kişinin ismi, şöhreti, yaşı, sanatı, milleti, vatani, eşkâli gibi özelliklerine yer verilecekti. Ayrıca herkesin ayrı ayrı tezkere bulundurması mecburiyeti de nizâm-nâmede yer almıştır. Turna, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport", s. 397, 398.

⁸⁹ Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 201, 202, 205.

Yüzyıllarca asayiş uygulaması farklı usûllerle yürütülen İstanbul, yukarıda sözü edilen nizâmnamenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Zaptiye Meclisi tarafından 20 Aralık 1846'da hazırlanan mazbatada; İstanbul'da güvenlik işlerinin öteden beri Nizamiye Askerleri ve kavaslar tarafından yürütüldüğü, ancak özellikle kavasların bu işte yetersiz kaldıkları belirtilmiştir. Bunun üzerine kabul edilen kararlar İstanbul'da, zaptiye alaylarının kurulmasına ilişkin çalışmalara süratle başlanmıştır. Buna göre Zaptiye Müşiriyeti'ne bağlı olmak üzere dördü Dersaadet'te, üçü Üsküdar, Beşiktaş ve Bâb-ı Zaptiye'de olmak üzere yedi birlik oluşturulmuştur.⁹⁰ Ancak bütün çabalara ve tedbirlere rağmen bazı devlet memurlarının ve görevlilerin ihmalinden dolayı istenilen ve beklenen sonuçları almak zorlaşmakta ve devlet serserilerle mücadelede daha fazla gayret göstermek zorunda kalmaktaydı. Özellikle sayım memurlarının, sayım işini aksattıkları, zamanında yapmadıkları ve mürûr tezkeresi uygulamasına yeterince dikkat etmedikleri için taşradan başiboş kimseler İstanbul'a gelerek kendilerine çeşitli barınma yerleri ayarlamakta ve düzenin bozulmasına etki etmekteydiler.

b. Sivil Olanlarla Mücadele

Benimsediği hayat tazıyla toplumu huzursuz eden insanların bir kısmı her ne kadar İstanbul'da yaşamakta olanlar ise de, başkentte sosyal hayatı zorlaştıran ve kamu düzenini bozanlar asıl olarak şehir dışından gelenlerdi. Bunların çoğu aslında çalışmaya muktedir olduğu halde iş bulamadığından veya kolay kazanç elde etmeyi düşündüğünden, başiboş gezmekte ve başkasının sırtından geçinmekteydi. Böylesine daha önce olduğu gibi, XIX yüzyılda da serseri ismi verildiği bilinmektedir.⁹¹ Kalabalık nüfusu ile herkesi saklayabilme potansiyeli olan başkent İstanbul'a taşradan gelmeyi tercih edenlerin bir kısmı, eshab-ı cürm olarak telakki edilebilecek suçlulardı. Bu tür kişiler taşradaki yetkililerin ihmalinden dolayı İstanbul'a gelmeyi başardıklarında, şehirde çeşitli suçlara bulaşarak düzeni bozmaktaydılar. Çarşı pazarda haraç alarak esnafa eziyet veren bu kişiler⁹² için

⁹⁰ Sönmez, "Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi", s. 201, 202, 205.

⁹¹ Bkz. *BOA. A. DVN. nr. 835*, 23 CA 1207/6 Ocak 1793, *BOA. HAT-14435*, *BOA. A. DVN. nr. 852*, *BOA. A. MKT UM. nr. 1/16*, 02 M 1266/18 Kasım 1849, *BOA. A. MKT UM. nr.383/75*, Server Tanilli, "Geçen Yüzyılda İstanbul'da Kabadaylar ve Külhanbeyleri", *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak, İstanbul'da Yaşamak*, Ed. François Geogon, Paul Dumont, Çev. Maide Selen İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 138.

⁹² Demirtaş, "Men-i Mürûr Uygulaması", s. 741. XIX. yüzyıla girilirken yukarıda sayılan zümrelerin kayıtlı olduğu defterde, İstanbul'un sadece Kadıköy, Üsküdar, Dolmabahçe ve Boğaziçi semtlerindeki hanlarda, bekâr odalarında ve benzeri yerlerde barınan 10 binden fazla serseri zümresine dâhil edilebilecek kişinin kaydına yer verilmiştir. Bkz. *BOA. A. DVN (Divân Beylikçi Kalemi)*. nr. 899, 19 M 1207-07 R 1207/06 Eylül 1792-22 Kasım 1792. Bu durum İstanbul'da toplum hayatını tehdit etme potansiyeli bulunan kitenin kesreti bakımından büyük bir önemi hâizdir.

sarhoşluk, yankesicilik ve ahlak dışı diğer davranışlar sıradan işlerdi.⁹³ Suç işleme potansiyeli olan bu kesim, yetkilileri oldukça tedirgin etmekteydi. Bunların çoğu genellikle Tavukpazarı, Irgatpazarı, Hazinedar (Haznedar), Saraçhane ve Mahmutpaşa'daki hanlarda, bekâr odalarında ve dükkânlarda barınmakta iken⁹⁴, çok az bir kısmı ya kendilerine ait evlerde veya sabahçı kahvehanelerinde kalmaktaydı.⁹⁵

Herhangi bir işi olmayan ve kefil bulunmayanların İstanbul'dan çıkarılmaları, gelmek zorunda olanların, buldukları yerin mahkemesinden ilâm almaları ve işleri bittikten sonra yeniden memleketlerine geri dönmelerinin sağlanması, mürûr tezkeresi bulunmayanlara seyahat izni verilmemesi yapılan uygulamalardı.⁹⁶ Oldukça önemsenen kefalet meselesi, en çok istismar edilen konuların başında gelmekteydi. Usûlsüz bir şekilde İstanbul'a gelen ve kefil olmayanların han, bekâr odası gibi yerlerde barınması aslında kanunen mümkün değildi. Ne var ki, han veya bekâr odalarının sahipleri bu kişilere kanunsuz bir şekilde ve rüşvet karşılığı kefil olmaktaydılar. Ya da bu kişiler birbirine kefil olarak kanuni vecibelerini şeklen yerine getirmiş olmaktaydılar.⁹⁷ Bunun yanında İstanbul'da kaçak yollarla barınan ve herhangi bir kaydı olmayanlar, öncelikle yoklama memurları tarafından belirlenerek defterlere kaydedilmekteydiler. Akabinde geldikleri yerlere geri gönderilmeleri için çalışma yapılmaktaydı. Ancak devletin mücadelesini zaafa uğratan bazı kesimlerin varlığı, işleri oldukça zorlaştırmış ve yetkilileri, serseri zümresinin yanında söz konusu bu kişilerle de mücadele etmek zorunda bırakmıştır.

İşleyiş, genel itibarıyla kefilsiz ve işi gücü olmayıp başıboş gezenlerin, yakalandıkları vakit görevli memurlar vasıtasıyla gümrüğe teslim edilmeleri ve memleketlerine gönderilmeleri şeklindeydi. Böyle zamanlarda gerek görevli memurlara

⁹³ Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s. 141, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, 2. Baskı, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 42, 43.

⁹⁴ Bu kişilerin kayıtlarının tutulduğu bir defterde, şu bilgilere yer verilmiştir: "Hududu-ı Cebehâne-i Âmirede vaki' han ve dekâkin ve bekâr odaları ve sâir mahallerde sâkin kimesnelerin başıboş ve serseri ve geşt u güzâr iden mechulü'l-ahvâl olanların tard u bâ'idleri mübaşirden bu defa sâdır olan fermân-ı âfileri muccebince bu çakerleri ve Cebehâne Baş Ağa kulları ma'rifetiyle kemâl-ı müteharîrî ve tahsis olunarak başıboş ve serseri olanların defteridir". Bkz. *BOA. A. DVN*. nr. 835.

⁹⁵ Uğur Gökteş, "Külhanbeyleri" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul s. 165, Ali Rıza Bey, *İstanbul Hayatı*, s. 44.

⁹⁶ *BOA. C. DH*. nr. 5/4709, 05 M 1242/09 Ağustos 1826. Zaman zaman evlerde, dükkânlarda ve bekâr odalarında yapılan teftişlerde ihtiyaç fazlası oldukları tespit edilen hammal, kaykçı ve dükkân şakirleri, kefilleri olsa bile iübar edilmeyerek memleketlerine gönderilirlerdi. Hatta altı ayda bir İstanbul'un teftiş edilmesi de nizama eklenmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, s. 260.

⁹⁷ Saydam, "Kefalet Usûlü", s. 8, Mehmet Demirtaş, "Üsküdar'da Düzeni Tehdit Eden Olaylara Dair", s. 518.

gerekse sıklıkla kullanılan gemilerin kaptanlarına önemli görevler düşmekteydi. Ancak bazı memurlar, bu kişileri gümrüğe teslim etme konusunda ihmalkârlık gösterdikleri gibi gemi kaptanlarının bazıları da taşıdıkları serserileri şehirden biraz uzaklaştırdıktan sonra salıverdikleri için bunlar kısa bir süre sonra tekrar geri gelerek faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmekteydiler. Konuyla alakalı bir kayıta, bu durumdaki kaptanların asla hoş görülmeyecekleri belirtildikten sonra, serserilerin şehirden uzaklaştırılmamasından veya geri gelmelerinden, gemi reislerinin de mesul tutulmasına karar verilmişti.⁹⁸ Bu karardan hemen sonra İstanbul'da, kefilsiz ve serseri bir şekilde ortalıkta dolaşıp halkı huzursuz eden kırk iki kişilik bir grup yakalanarak Gümrük Emini'ne teslim edilmiş ve İzmid'e gönderilmişlerdir.⁹⁹ Bu kapsamda söz konusu kişilerin yolculukları için gerekli olan mürûr tezkeresi düzenlendiği gibi yol boyunca ekmek ihtiyaçları da karşılanmıştır.¹⁰⁰

İstanbul'a taşradan gelen ve serserilik yapanların seyrek olarak kullandıkları yerlerden biri medreselerdi. Talebelerin arasına karışarak izlerini kaybettiren bu kişiler hakkında, müderrislerden yardım talep edilmekteydi. Ayrıca İstanbul, Üsküdar, Eyüp, Galata ve havalisinde faaliyet gösteren kayıkçı, manav ve sair esnafın barındığı odalar ile medreselerde belli aralıklarla yoklamalar yapılır ve buradaki kişiler kaydedilirdi. Böyle bir çalışma esnasında medreselerde serserilerden barınanlar olduğu tespit edilmiş ve kefil olmayanlar memleketlerine gönderilmişlerdir.¹⁰¹ Medreselere dışarıdan sığınmış olanların yanında talebeler arasında da bazen serseri bir hayat yaşayıp kamu düzenini bozanlara rastlanmaktaydı. Bunlardan biri olan ve Daltaban yakınındaki Katib Sinan Medresesi'nden ihraç edilen Yusuf, yakalanarak Bozcaada'ya sürülmüştür.¹⁰²

Memleketlerine geri gönderilmeleri henüz gerçekleşmeyenlerin denetim altında tutulabilmeleri de oldukça önemliydi. Bunun için memurlar görevlendirilmişti. Buna göre Rumeli taraflarından gelenlerin tezkerelerine bakmak üzere Bostancıbaşı Köprüsü'nde birkaç görevli ile birlikte İhtisab Ağası'nın ehil adamları bekleyip, gelenlerin tezkerelerini kontrol ettikten sonra üzerine, "ihtisaba" şeklinde bir kayıt düşecek, ayrıca Tavukçu yolundan gelip giden ve kim oldukları bilinmeyen bazı kimseleri kontrol etmek için ise İhtisab Ağası'nın bir adamı da

⁹⁸ BOA. C. ZB. nr. 14/682, 22 C 1217/20 Ekim 1802.

⁹⁹ Konu ile alakalı olarak hazırlanan bir cetvelde, bu kişilerin çeşitli mesleklere mensup oldukları anlaşılmaktadır. Cetvelde, kişilerin isimlerinin yanı sıra mesleklerine de yer verilmiştir: Ekmekçi, francalacı, çörekçi, aşçı, bıçakçı vb. BOA. C. BLD(Belediye)-18/872, 15 B 1217/11 Kasım 1802.

¹⁰⁰ BOA. HAT. nr. 291/17402, 23 R 1242/04 Kasım 1826.

¹⁰¹ BOA. HAT. nr. 121/4904, 29 Z 1220/20 Mart 1806.

¹⁰² BOA. C. ZB. nr. 30/1499, 07 C 1230/17 Mayıs 1815.

Yarımburgaz'daki derbentçilerin yanında bulunacaktı. Kontrolden geçip şehre girenler, doğruca Çardak'ta bulunan İhtisab Ağası'nın konağına geçerek, ellerindeki tezkereyi gösterecek, tezkereler deftere kaydedildikten sonra giriş kapılarındaki görevlilerin, haftada bir kez gönderdikleri defterlerle karşılaştırılacak, böylece şehre gizlice girilmesinin önüne geçilmiş olacaktı.¹⁰³ Benzer bir uygulamanın yabancı devlet vatandaşları için de yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre yabancıların, İstanbul'a geldiklerinde ellerindeki pasaportları, İhtisab Nezareti'nde imzalatmaları mecburiydi. Bu kişiler deniz yoluyla gelmişlerse Haliç'te gemide bekleyip, gelecek olan görevli memura pasaportlarını imzalatmalıydılar. Pasaportu imzalı olmayan biri yakalandığında, dost bir devletin vatandaşıysa kaçılarıyası tarafından İhtisab Nezareti'ne gönderilmeliydi. Tezkerede, seyahat edecek şahsın kim olduğu, nereye gideceği, yaşı, boyu, sakalı, bıyığı, göz rengi gibi fiziki özelliklerinin belirtilmesi de şarttı.¹⁰⁴

Serserilerle mücadele kapsamında yapılan uygulamalardan biri de, onların belli bir merkezde toplatıldıktan sonra ayarlanan gemilerle memleketlerine gönderilmeleri şeklindeydi. Konu ile alakalı bir vesikada, İstanbul'da sayım yapıldığından, işlemler sonuçlanıncaya kadar tezkeresiz, kefilsiz ve serseri bir surette ortalıkta dolaşanların tamamının toplanarak, Heybeliada'da bir kışlada tutulmaları ve bu süre zarfında kendilerine günlük üç yüzer dirhem nan-ı aziz, kırkar para kanun-baha verilmesi kararlaştırılmıştı. Sayım işlemleri bittikten sonra bu kişilerin, Rumeli Ordusu için Selanik'e gönderilmelerine, bunun için gerekli gemilerin tahsis edilerek, kendilerine refakat etmek üzere birer zabıta ve birer bölük asker görevlendirilmesine karar verilmişti.¹⁰⁵ Böylece İstanbul, şehir hayatını tehdit eden serserilerin bir kısmından da olsa kurtulduğu gibi, ordunun asker ihtiyacının giderilmesine de küçük bir katkı yapılmıştır.

Yapılan ciddi mücadelelere rağmen beklenen sonuçların alındığını söylemek mümkün değildir. Çünkü benzer işlemlerin sıklıkla tekrar ettiği görülmektedir. Nitekim XIX. yüzyılın ortalarına doğru taşradan İstanbul'a gelen ve düzeni bozan kişilerden kaynaklanan sorunlar artarak devam etmekteydi. Bunun önüne geçmek için yerel yöneticilere, kısa aralıklarla çeşitli emirler gönderilmişti.

¹⁰³ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, s. 70. Çadırcı, "İç Güvenlik", s. 55, Turna, "Osmanlı İstanbulu'nda İç Pasaport", s. 394.

¹⁰⁴ Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18, 19. Yüzyıl)", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 33, Ankara 2003, s. 114.

¹⁰⁵ *BOA. C. DH.* nr. 306/15292, 03 S 1260/23 Şubat 1844.

Bu emirler incelendiğinde içeriklerinin neredeyse aynı, alınması istenen tedbirlerin de benzer olduğu görülmektedir. Diyarbakır'a gönderilen bir emirde, başkent İstanbul'a Anadolu ve Rumeli taraflarından gelen 'alil (hasta, illetli) ve sâil (dilenci, fakir vb.) kimselerin sayısında artış meydana geldiği belirtilerek, "sahîhan işleri olmadıkça öyle 'alil ve mariz ve serseri eşhasın Dersa'adete 'azimetlerinin men'" edilmesinin padişahın iradesinin bir gereği olduğu hatırlatılarak, Diyarbakır ve bağlı yerlerden İstanbul'a gelişlerin engellenmesi, kesin ifadelerle istenmişti.¹⁰⁶ Diyarbakır'dan merkeze cevaben gönderilen tahriratta ise, İstanbul'a hasta, serseri, dilenci gibi zümrelerin gelmemesi için emirnâmenin gereğinin ve çalışmaların yapıldığı vurgulanmıştı.¹⁰⁷ Alaiye Meclisi'ne gönderilen benzer bir emirde de, taşradan İstanbul'a hane naklinin yasak olduğu hatırlatılarak, söz konusu bölgeden ayrıca 'alil ve mariz ve serseri saliverilememesi kesin ifadelerle tembih edilmişti.¹⁰⁸

Ülkenin birçok yerine gönderilen benzer içerikteki emirnâmelerden, yukarıda vasıfları sayılan kişilere karşı topyekûn bir mücadele verildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu emirnâmelerden biri de Biga Mutasarrıfı Hasan Hüsnü'ye iletilerek, gerçekten işleri olmayan serserilerin İstanbul'a gelmelerinin engellenmesi emredilmişti.¹⁰⁹ Sinop Kaymakamı Ömer'e benzer bir emir gönderilmiş, kaymakam emrin gereğinin yerine getirildiğini cevaben başkente yazmıştı.¹¹⁰ Harput Valisi İzzet Yusuf Paşa'ya gönderilen emirnâmede de 'alil, sâil, mariz, serseri vb. grupların İstanbul'a *zinhar* saliverilmemesi emredilmiş, İzzet Yusuf Paşa da, emrin gereğini yerine getirerek, bütün liva ve kazalara gerekli talimatı iletmiş ve başkente, sakinçali kişilerin gönderilmeyeceği teminatını vermişti.¹¹¹ Sayda Valisi'ne aynı maksatla gönderilen emirnâmede de kullanılan ifadeler benzerdi.¹¹² Kastamonu Valiliği'ne gönderilen emirde de, hasta ve dilenci kılıklı kimselerin başkente gönderilmemesi istenerek, bu kesimlere karşı devletin genel yaklaşımı ortaya konmuştur.¹¹³

¹⁰⁶ BOA. A. MKT. nr. 191/38, 23 CA 1265/07 Nisan 1849.

¹⁰⁷ BOA. A. MKT. nr. 191/38.

¹⁰⁸ BOA. A. MKT. nr. 190/27, 20 CA 1265/14 Nisan 1849.

¹⁰⁹ "...alil ve sâil ve mariz ve serseri eşhasın sahihan işleri olmadıkça Dersa'adete salivirilmemesi..." BOA. A. MKT. nr. 233/74, 21 Z 1262/08 Kasım 1849. Bu konuda ayrıca bkz. A. MKT. UM, nr. 4/19, 8 S 1266/24 Aralık 1849.

¹¹⁰ BOA. A. MKT. nr. 233/77, 21 Z 1262/08 Kasım 1849.

¹¹¹ BOA. A. MKT. nr. 234/42, 25 Z 1265/12 Kasım 1849.

¹¹² "...sahihân işleri olduğu tahkik itmeyen 'alil ve mariz ve serseri eşhasın Dersa'adete salivirilmemesi..." BOA. A. MKT. nr. 234/86, 27 Z 1265/14 Kasım 1849.

¹¹³ "Taşralardan sahihan maslahatı olduğu tebeyyün itmedikçe 'alil ve sâil makulelerinin Ders'adete azimetlerine me'murin taraflarından ruhsat virmemesi..." BOA. A. MKT. UM. nr. 4/19, 08 S 1266/24 Aralık 1849.

Başkent İstanbul'da kamu düzenini bozan sivillerin başında, Osmanlı vatandaşları hırsızlar gelmekteydi. İncelenen dönem boyunca en yaygın suçlardan birinin hırsızlık olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede İstanbul Bahçekapısı'nda Mehmed adını taşıyan iki kişi ile Limnili Ali, diğer Ali, Yusuf, Hacı Ali isimli kişiler eskiden beri hırsızlığı meslek edindikleri için Baba Cafer Zindanı'nda hapsedilmişlerdi. Ancak bu altı hırsızın, cezalarının bitiminde İstanbul'a gelmeleri halinde uygun davranışlarına devam edecekleri var sayılıp, Girit Adası'nda ikâmete tabi tutulmalarına karar verilmiş¹¹⁴, böylece eski alışkanlıklarına devam etmek yoluyla toplum hayatını olumsuz etkilemelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Hırsızlık olaylarında yakalanan failer, cezalarını çektikten sonra şehirden uzaklaştırılmaktaydılar. Şileli Çolak Osman, İstanbul'da hırsızlık suçundan çeşitli kereler yakalanarak cezalandırılmış olduğu halde ıslah olmayıp fiillerine devam etmişti. Bu son cezasından sonra yeniden benzer suçları işleyebileceği düşünülerek İstanbul'da kalmasına izin verilmemiş, Gemlik'te bulunan ailesinin yanına gitmek istemiş, ancak sicili bozuk olduğundan, izin verilmeyerek Rodos'a sürgün edilmiştir.¹¹⁵ Yine İstanbul'da saatçi dükkânını soyduktan sonra Bolu'da yakalanan Niğdeli Vasil ve Anastas isimli kişilerin, başkalarına ibret olması için bundan böyle İstanbul'a ayak basmamaları, şayet gelirlerse yakalanıp iade olunmaları şartı ile memleketleri olan Niğde Kasabası'na sürgün edilmeleri konusunda emr-i şerif verilmesi, Rum patriği tarafından talep edilmiş, bunun üzerine gerekli emir sâdir olmuştur.¹¹⁶ Bu uygulamanın daha sonra da benzer şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'da düzeni bozdukları için cezalandırılanların, infazdan sonra başkentte barındırılmaları ancak kefil göstermeleri şartına bağlıydı. Aksi takdirde zaptiye marifetiyle limana götürülerek gemi reisine teslim edilir, gidecekleri yerlere kadar zaptiye neferi kendilerine refakat ederdi. Gönderildikleri yere ulaştıklarında, bilgileri mahkeme sicillerine ve meclis defterlerine kaydedilir, böylece İstanbul'a bir daha gelmemeleri sağlanmaya çalışılırdı.¹¹⁷

¹¹⁴ BOA. C. ZB. nr. 40/1961, 29 B 1233/04 Haziran 1818.

¹¹⁵ BOA. A. MKT. MVL. nr. 2/68, 24 Ş 1262/18 Ağustos 1846.

¹¹⁶ BOA. A. DVN. nr. 26/37, 11 C 1263/26 Mayıs 1847. Dükkân sahibinin şikâyetinde dile getirdiğine göre hırsızlar, dükkândan on iki bin kuruş para, tamir edilmek veya satılmak üzere dükkânda bulunan yirmi beş bin kuruş değerinde mal çalmıştı. Bunun üzerine dükkân sahibi evine bir lokma ekmeğe götürülmeyecek derecede mağdur duruma düşmüştü. Ticaret Mahkemesi yetkililerinin vereceği kararla, sürünmekten kurtulmayı ümit ettiğini dile getiren dükkân sahibi, bu kararı verenlerin 'iyal u evladlarının hayır dualarını kazanacaklarını ilave etmişti. BOA. A. DVN. nr. 16/92, 11 C 1263/26 Mayıs 1847.

¹¹⁷ "Bâb-ı zabtiye ve mahal-i şâirede vaz'-ı paranka olunarak hitam-ı müdetlerinde sebilleri tahliye kılınan eşhasdan erae-i kefil idemeyen veyahud mahallerine def'leri lâzım gelen serseri ve mazanne-i su' ve taşralı olarak tutulub kezalik mahallerine def'leri iktiza iden eşhas bundan böyle limana reis ma'rifetiyle sefâin rüesasına teslimen iskelelerde bulunan zabtiye me'muru tarafına gönderilerek oradan dâhi yanlarına

İstanbul'da, dönem dönem büyük çaplı hırsızlık olayları meydana gelmekteydi. Bunlardan biri Topkapı civarındaki Taşmektep Mahallesi sakinlerinden Eşref'in başını çektiği ekibin yaptığı hırsızlıktı. Eşref, Harbiye Mektebi'nden atılmış biri olarak hırsızlık yapmaya ve yanına aldığı adamlarla şehirde düzeni bozmaya başlamıştı. Yakalanan Eşref'in itiraf ettiği üzere, farklı yerlerden çok çeşitli eşya çaldığı anlaşılmış ve bir sene müddetle prangabendlik cezasına çarptırılmıştı.¹¹⁸ Başka bir hırsızlık şebekesi de İstanbul Kandilli'de ortaya çıkartılmıştı. Kandilli sakinlerinden bazılarının evine girip eşyalarını çalan bu şebeke, etrafa korku salmıştı. Bu kişilerin yakalanması için yetkililere gerekli emirler verilmişti.¹¹⁹ Bireysel hırsızlıklar da incelenen dönem boyunca görülmüştür. Serserilerden İbrahim'in, ketebeden Şükrü Efendi'nin evine girerek ibrik, tencere ve bir çift ayakkabı çalması bu türden suçlara örnektir. Yakalanan İbrahim'den, çaldığı eşyalar geri alınarak Şükrü Efendi'ye teslim edildiği gibi İbrahim hakkında da gerekli cezai işlemin yapılması için Zaptiye Meclisi'nden mazbata yazılmıştı.¹²⁰

Hırsızlık olaylarında dikkati çeken hususlardan biri, devlet memuru durumdaki kişilerin yakınlarının da, seyrek olmakla birlikte bu suçu işlemliydi. Bu konuya dair bir örnek, Asakir-i Nizâmiye-i Şahane kolağalarından Mehmed Ağa'nın kardeşi Bayram'ın durumu ile alakalı olmaktadır. Bayram, etrafına topladığı adamlarla hırsızlık yapmış ve yakalanarak bir sene müddetle prangabendliğe mahkûm edilmiş, tahliye olduktan sonra memleketine gönderilmesine karar verilmişti. Alınan kararda, benzer durumlarda şahit olunun usûlün uygulandığı ve söz konusu kişinin İstanbul'a bir daha ayak basmamak üzere gönderildiği kaydı

zaptiye neferi bi't-terfik kaza be kaza mahaline kadar teşyariyla yedlerinde bulunan mürûr tezkerelerinde meşrûh keyfiyeti mahalleri mehâkimi sicilatıyla meclis defterlerine kayd olunarak bir daha Dersa'adete gelmemesi ve tezkere me'murları tarafından daima takyid ve i'tina olunması..." BOA. A. MKT. nr. 88/38, 21 B 1263/05 Temmuz 1847.

¹¹⁸ Yapılan tahkikat sonucunda Eşref, Berber Ali, kendilerine yardım eden Mehmed Ali ve Simkeş Kadri ile birlikte çalıntı mal olduğunu bildiği halde bu malları hırsızlardan satın alan Sarı Mehmed isimli kişilerle bir ekip oluşturarak, çeşitli yerlerden çok sayıda eşya çalmışlardı. Tophane civarındaki büyük kahvehaneyi, bunun yakınındaki başka bir kahvehaneyi, bu civarlardaki bir handa bulunan bir askerin odasını, Yusuf Paşa Çeşmesi civarında Ermeni milletinden bir kişinin kahvehanesini soyan hırsızlar, buralardan toplam dokuz adet çubuk takımını almakla yetinmemiş, Karagümrük semtindeki arabacılarından bir çift tabanca, bu civarlardaki kahvehanelerden toplam yedi adet çubuk takımını da çalmışlardı. Kapan-ı Dakik civarındaki bir mektepten, Mushaf-ı Şerif ve çeşitli eşyayı çalan hırsızların bazıları yakalanmışken, Berber Ali, Anadolu taraflarına kaçmayı başarmıştı. Bu kişinin hırsızlık olaylarındaki etkisi ve rolünün tam olarak anlaşılabilmesi için süratle yakalanması makadıyla gerekli emirler verilmiş, çalışmalar başlatıldığı gibi, ele geçirilen çalıntı malların, sahipleri tespit edildikçe kendilerine teslim edilmesine karar verilmişti. BOA. A. MKT. MVL. nr. 8/21, 17 R 1264/23 Mart 1848.

¹¹⁹ BOA. A. MKT. nr. 137/6, 28 B 1264/01 Temmuz 1848.

¹²⁰ BOA. A. MKT. nr. 166/79, 05 S 1265/01 Ocak 1849.

düşülmüştü.¹²¹ Başkent İstanbul'da hırsızlar adeta buldukları her şeyi çalmaktaydılar. İlgi çekici hırsızlık olaylarından biri, İstanbul Kalpakçılarbaşı'nda gerçekleşmişti. Kahveci Zaharya, Hamamcı Parsam ve Demirci Nukor isimli şahıslar, münhedim (harap, yıkılmış) handan on iki adet demir kapı çalmışlardı. Hanın, uzun süreden beri boş ve harap durumda olması, adı geçen hırsızların daha önceden sabıkalarının bulunmaması hafifletici sebepler olarak değerlendirilmiş ve buna göre bir muameleye tabi tutulmaları emredilmişti.¹²²

Hırsızlar sadece çalmakla yetinmeyip aynı zamanda gasp ve edebe aykırı davranışlar da sergileyerek halka zarar vermekteydiler. Cami avlularını dahi mesken tutan bu kişiler camaati tedirgin eden fiillere bulaşmakta ve halkın şikâyetlerine sebep olmaktaydılar. Bu konuya dair bir arşiv kaydında, bu serseri takımının barındıkları yerler, davranış biçimleri, hırsızlık yöntemleri hakkında ayrıntılı ve ilgi çekici bilgilere yer verilmektedir. Buna göre söz konusu zümre, İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunan han, kahvehâne ve zeytinci dükkânlarının üzerinde yer alan odalardaki bekârların arasına karışıp, zamanla gayri meşru yollara baş vurmaktaydılar. Bunlar, elbiselerinin üzerine temiz giysiler giyip, kalabalık bazı mahallelere ve konaklara giderek, bir şeyler sormak bahanesiyle gizlice tabak takımı, sim tarak ve sair kıymetli eşyaları çalmışlardı. Kaldıkları hanlarda, birbirlerinin dâhi eşyalarını çalan bu hırsızlar, çarşıda ve pazarda zorla gasp ettikleri eşyaları başka yerlere götürüp, ucuz bir fiyatla başkasına satmaktaydılar. Bu arada gittikleri çarşı pazarlarda, halkın yoğun olarak buldukları kalabalık yerlerde, insanların kollarından saatlerini, para keselerini çalarak sıvışan bu hırsızlar, yakalanma tehlikesi karşısında aldıkları eşyayı yere atmak veya arkadaşlarına vermek suretiyle çalıntı eşyalarla yakalanmaktan kurtulmaktaydılar. Böylece üzerlerinde herhangi bir suç unsuru bulunmadığından ceza almaktan kurtulmaktaydılar. Hırsızların kullandıkları yöntemlerden biri de, derviş giysileri ile ortalıkta dolaşarak fırsatını bulduklarında çalmak şeklindeydi. Geceleri Ayasofya Camii'nin avlusunda yatıp kalkan ve sarhoş bir vaziyette edepsizce davranışlar sergileyen hırsızların, bu esnada birbirlerinin paralarını çaldıkları, cami karyumbaşısı tarafından çeşitli kereler rapor edilmişti. Yakalanıp birkaç gün hapsedilen bu kişiler, serbest kaldıklarında eskiden olduğu gibi, hırsızlık, gasp ve diğer gayri ahlakî hareketlerine devam etmekteydiler. Bu sebeple bu durumdaki kişilerin derhal memleketlerine gönderilmesine karar verilmişti.¹²³

¹²¹ BOA. A. MKT. MVL. nr. 19/50, 04 ZA 1265/22 Eylül 1849.

¹²² BOA. A. MKT. nr. 231/54, 01 Z 1265/19 Ekim 1849.

¹²³ "Dersa'adette kain han ve kahvehâne ve zeytunci dükkânları üzerinde bulunan odalarda bekâr

Hırsızlık, gasp ve benzeri gayri meşru yolları kendilerine meslek edinen bazı şahısların davranışları, bu işte ne denli mâhir olduklarını göstermektedir. Devletin bunlara karşı verdiği mücadelenin zaafa uğramasında, bu kişilerin geliştirdikleri yöntemlerin de etkisi vardı. Arapgirli Süleyman'ın davranışı, hırsızlıkta geldiği son noktaydı. Süleyman, Hocapaşa sakinlerinden Latif'in cebinden iki yüz kuruşluk parasını aldıktan sonra kırk kuruşunu geri vermiş, diğerini harcamış ve yakalanaarak hapse atılmıştı. Adı geçen bu kişi, hapiste kaldığı esnada hapishane memurunun dâhi para kesesinden doksan kuruşluk bir altınını çalmış, ancak bu altın kendisinden geri alınmıştı. Suçlarına karşılık cezasının bitiminden sonra ayrıca dört ay süreyle prangabendlik cezasına çarptırılmıştı. Yine İstanbullu Hamid adındaki bir şahıs, Tophane-i Amire'den Mustafa adındaki birinin bazı eşyalarını çaldığını ikrar etmiş olduğundan, Mehmed adındaki bir şahıs da Şeyh Mehmed Efendi'nin çekmecesinden eşyasını çaldığından, altışar ay süreyle prangabendlik cezasına çarptırılmışlardı.¹²⁴

İstanbul'un sabıkalı hırsızlarından biri olan Ayasofyalı Simitçi Salih, özellikle kahvehanelerden çubuk takımı çalmakla nam salmıştı. Son hırsızlığında yakalanan Salih, her ne kadar suçunu inkâr etmişse de yapılan tahkikat neticesinde hırsızlığı ispatlanmıştı. Buna göre otuz çubuk takımı çalan Salih, kahvecileri mağdur ettiği gibi suçuna başkalarını da bulaştırmıştı. Çaldığı eşyaları, Çatladıkapı İskelesi Hamallar Kethüdası Süleyman'a, yüz kuruş karşılığında emanet bırakan Salih,

taifesi iskân itmekte ve içlerinde kapusuz ve tezkeresiz mechulü'l-ahval kesân bulunmakta olduklarından bir ve birkaç sene handa iskân itmekte olan bu kapusuz teb'adan kimesneler temizce elbise eksa iderek ba'zı konaklarda ve büyük mahallere gidüp kapulanmak ve ba'zı şey sual itmek hufyeten dabak takımı ve sim tarak ve sair kıymetlü eşya sirkat iderek savuşmakda ve handa odalarında birbirlerinin kılnc ve sair misillü eşyalarını çalmakda ve ba'zen çarşı ve dükkânlardan galcebe baha ile eşya dolandırup der-'akab ahar mahallere dumr-baha ile furuht itmekte ve esvak ve bazar ve musirgâh ve sair kalabalık yerlerde bir takım kesânın kolundan saat ve akçe kiselerini kapmakda ve tutulduğu vakit yedinde olan eşyayı sokağa atup veyahut refikine virerek savuşdurmakda olduklarından yedlerinde eşya bulunmamak hasebiyle kendilerine bir şey tertib itmek için ve daima 'ibadullahi mütazarırn ve düşar-ı hasar itmekte bulunduklarından ve ba'zıları dahi dervişân güruhundanım diyerek sekr haliyle orada burada geşt u güzar ve bir takım uygunsuz harekât-ı nâ-becâyaya ictisar ve sirkat hususlarında bulunarak ümmet-i Muhammedi ızrar itmekte ve gecelerde sarhoş oldukları halde Ayasofya-yı Kebir Cami-i şerif havlusunda yatup birbirlerinin dahi koynundan akçe çalmak misillü şeyler vuku' bulmakda olduğu Cami-i Şerif-i mezkure kayyumbaşısı tarafından hîn-i def'a haber virilmiş olduğundan bunlar Karavul ve Tevasan kulları tarafından sarhoş ve sair ... eyledikleri ahz u girift birle bab-ı asakir-i muntazime-i şahaneye gönderülüp birkaç gün mahbusen tevkif kılınarak sebillerde tahzin olundukda yine kar u mekr uygunsuzlukdan fariğ olmadıklarından bu misillü kapusuz ve bilâ tezkere ve tarikat-ı aliyyeyi kendüsüne isnad iderek daima sarhoş ve edesizliği meşhur olan kesân derdest olundukda vilayetlerde kangı mahaller bulunur ise canib-i nezaret-i ihtisaba gönderülüp bunlar bir dahi Dersa'adete gelmemek hususunda vilayetler tarafına def'i muvafik irade-i seniyyeler buyurulur ise ol vecihle icra-yı iktizasına bakılmak üzere keyfiyetin bir kıt'a jurnali takdim-i hakipa-yı seniyyeleri kılınmış olduğü...'' BOA. A. MKT. nr. 235/69, 29 Z. 1265/16 Kasım 1849.

¹²⁴ BOA. A. MKT. MVL. nr. 31/19, 29 L. 1266/07 Ağustos 1850.

daha sonra Koltukçu Hasan'la birlikte giderek aldığı parayı Süleyman'a iade etmiş ve eşyalarını geri almıştı. Anlaşılmayan bir sebeple Kethüda Süleyman tarafından ihbar edilince, bir daha İstanbul'a gelmemek üzere memleketine gönderilmesine karar verilmişti.¹²⁵

İstanbul halkının güvenliğini bozan zümre içinde hammal esnafının mensupları önemli bir yer işgal etmekteydiler. Bunlar çeşitli taşkınlıklar yapar, yükü fazla paraya taşır, hırsızlık yapar, uluorta ve kaldıkları odalarda ahlaksızca davranışlarda bulunurlardı. Böylece diğer esnafı ve halkı mağdur ederlerdi. Hammalların odalarının bulunduğu yerlerden, kadınların rahatlıkla geçip gitmeleri mümkün değildi. Kadınlara laf atarak taciz eden bu kişiler, oturdukları odaların kiralarını ödemez, esnaftan haraç alırlardı. Hammalların, toplumun düzenini bozan davranışlarına engel olmak ve kamu düzenini sağlamak için idam dâhil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırıldıkları halde, edepsizlikleri ve taşkınlıkları devam etmiştir.¹²⁶ Balkapanı hammallarının davranışlarından rahatsız olan halkın şikâyetleri üzerine hatt-ı hümayûn çıkmıştı. Bu kapsamda kaldıkları odalar basılmış, bazıları ele geçirilerek hapse atılmıştı. Bunların birkaçı kethüdalarıyla beraber hapiste idam edilmişlerdi. Basılan odalarda ayrıca kırktan fazla fahişe yakalanmış olması¹²⁷, bu kişilerin toplumun genel ahlak anlayışının tersine bir hayat yaşadıkları konusunda önemli bir işaretler.

Hammalların taşkınlıkları, bazen ne denli kontrolden çıktıklarını ortaya koymaktadır. Balkapanı ve Gümrük hammalları ile küfeciler bir gece İstanbul'un birkaç mahallesini ateşe verip yağmalayacak kadar ileri gitmişlerdi. Üsküdar'da midillici¹²⁸ Ömer ve Receb Bayrakdar adındaki hammallar ise beraberindekilerle, Çini Hamam isimli yerde, Büyük Hamamcı Şeytan Hafız'ın önüne geçip zorla parasını almaya yeltenmişler, Üsküdar Ustası ve halk müdahale ederek bazılarını yaralamış, birini öldürmüştü. Bazıları kaçmış olmakla birlikte bir süreliğine de olsa sükûnet sağlanmıştı.¹²⁹

Balıkpazarı'nda birkaç hammal, namuslu bir kadını zorla alkoymak istemişler, çevredeki halk müdahale etmiş ancak başarılı olamamışlardı. Semt esnafı onlara kar-

¹²⁵ BOA. A. MKT. MVL. nr. 25/1, 22 R 1266/07 Mart 1850.

¹²⁶ Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zâfer*, s. 139, 140, Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 2, s. 749, 750. Hammallar, işledikleri suçun çeşidine ve ağırlığına göre para, hapis, kalebendlik, prangabendlik, kürek, sürgün, cezalarına da çarptırılmaktaydılar. Bkz. Nejdî Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hammalları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 144, 145.

¹²⁷ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 1, s. 231, 232.

¹²⁸ Midillici: İstanbul'da kullanılan değirmenlerin taşlarını, küçük atları ile döndüren seyslere verilen isimdir. Bkz. Sakaoğlu, "Bekâr Odaları", s. 124.

¹²⁹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi*, C. 1, s. 628, 630, 631.

şı ayaklanmıştı. Esnaf, bu türden edepsizlik ve rezilliklerin yanı sıra hammalların fahiş fiyata yük taşıyıp haksız kazanç elde ederek halkı mağdur etmelerine de karşı çıkmışlardır. Müslüman ve gayrimüslim halkın canından, malından ve ırzından emin olmadığı düşünün esnaf, namuslu kadınların zorla hanlara ve odalara götürülmeleri karşısında kontrolden çıkmış ve silahlanarak düzeni korumaya çalışmışlardır. Olayların bu hale gelmesinde ihmali görülen Sekbanbaşı Ömer Ağa azledilerek, yerine Hacı Mehmed Ağa getirilmiştir. Eşkıyanın cezalandırılması ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla çıkarılan ferma-ı âli gereğince, söz konusu zorbalardan bir kısmı yakalanarak idam edilmiş, bir bölümü memleketine kaçmış, bazıları da saklanarak izini kaybettirmiştir. Olayların önü alınmamış, ertesi gün Üsküdar'da Büyük Hamam'ın kiracısı Hafız'dan haraç almaya gelen dört eşkıyayı halk balta, kazma ve sopalarla kovalayıp ikisini öldürmüş, diğer ikisinin kaçmasına engel olamamışlardı. Peşlerini bırakmayan halk, birini daha yakalayıp öldürmüş, birini de devlete teslim etmiştir. Öldürülen zorbalardan ayağına halat bağlayarak, halkın arasında teşhir etmiş, İskele Meydanı'na kadar getirmişlerdi. Devlete teslim edilen kişi de bir süre sonra idam edilmiştir.¹³⁰ Halkın silahlanarak zorbalara karşı koyması, devletin olaylara zamanında müdahale etmede yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda İstanbul halkının duyarlılığına dair önemli bir işaret olarak da kabul edilebilir.

Cevdet Tarihi'nde, suç işleyen zorba hammalların yakalanamadığı yönünde değerlendirmeler yapılarak, devlete yönelik bir sitem yapılmıştır. Buna göre, Balıkpazarı İskelesi'ndeki bostancılardan biri, fahişe kadının yüzünden bir hammal katletmiş, kayığa binerek Boğaziçi'ne doğru kaçmıştı. Öldürülen hammalın çok sayıda hammal ve cemmal (deveci) arkadaşı, devletin müdahalesini beklemek yerine silahlanarak toplanmış, bostancıları ve kayıkçıları öldürmek ve intikam almak istemişlerdi. Ancak bostancı ve kayıkçılar denize açılmış oldukları için hammallar onları yakalayamamış ancak bazı dükkânlardan eşya alarak kısmen yağmalamış ve esnafa zarar vermişlerdi. Katilin bulunması ise mümkün olmamıştı. Ahmed Cevdet Paşa olayı değerlendirirken, "katil bulunamadı, maktulün diyeti ne olacak, arayan soran yok" demek suretiyle yetkililerin, görevlerini ihmal ettiği manasına gelen eleştiriler yapmaktadır.¹³¹

Hammal ve cemmal taifesinin zorbalıkları yerli halkın yanı sıra zaman zaman yabancı devlet vatandaşlarına da yönelmekteydi. Bu zorbalar Galata, Unkaparı ve Beyoğlu'nda Avrupalı tüccarlar ve yabancı devlet sefaret mensuplarına da

¹³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 175, 176. Sene 1225, Hammalların gayri ahlaki davranışları hakkında ayrıca bkz. Ertuğ, *İstanbul Hammalları*, s. 271, 272.

¹³¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 25, 26.

musallat olmuş, bazılarını yaralamış, kimini öldürmüş, hatta Fransa Baş Tercümanı ve İngiliz Sır Kâtibi'ni darp ederek eşyalarını gasp etmişler,¹³² İngiltere Elçisi Lord İstirangof'un eşini döverek yaralamışlardı.¹³³ Bunun üzerine elçi, Osmanlı Devleti ile olan ticareti kesmek istemiş, kendi tüccarlarının birkaç güne kadar dükkânlarını kapatarak İstanbul'u terk etmeleri talimatını vermişti. Devletlerle Osmanlı Devleti'nin ilişkilerine zarar veren bu kişilerin faaliyetleri aynı zamanda İstanbul'a zahire ve malzeme gelmesine engel olduğu gibi şehirde mal darlığına da yol açabilecek olumsuzluklardı. Bunun üzerine gereğinin yapılması için hazırlanan tezkerede, halkın güvenliğine hanel getirildiği, cana ve mala suikast yapıldığı, her gün çeşitli ezalara sebep olunduğu, silahlı adamların sokaklarda gezerek elçinin bazı yakınlarına zarar verdikleri, canına, mallarına taarruz edildiği ve durumun ticarete hanel getirdiği ifade edilmiştir. Nihayet bu kişiler Tersâne'de küreğe konularak asayiş sağlanmıştır.¹³⁴ Yukarıda söz konusu edilen örnek olaylarda görüldüğü üzere kanunsuz davranışlarından ve işledikleri suçlardan dolayı hammallar, toplum nezdinde olduğu gibi devletin nazarında da oldukça olumsuz bir imaja sahip olmuşlardır. Öyle ki, resmi belgelerde kendilerinden söz edilirken, "hammallar değişken mizaçlı, dengesiz ve insafsız insanlardır, istedikleri fiyat verilmeyince kanuna uymazlar ve işlerini yapmazlar" şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Hatta II. Mahmud'un, onları devlet düşmanı ve düzen için tehdit olarak gördüğüne dair kayıtlar mevcuttur.¹³⁵

İstanbul'da toplumun hayatını tehdit eden başıboş şehir sakinleri de mevcuttu. Bu kişiler çeşitli kereler darp, adam yaralama ve adam öldürme olaylarına karışmışlardır. Adam yaralama ve darp olaylarının faillerinden biri olan Musa, Bahçekapısı'nda iki kişiyi yaralamak suretiyle darp etmiş ve güvenlik güçleri tarafından yakalanarak Baba Cafer zindanına atılmıştı. Ancak bu kişinin, cezasından sonra İstanbul'a gelmesi ihtimali düşünülerek, Girit Adası'na gönderilmesi emredilmişti.¹³⁶ Böylece cezasını çekmiş olsa bile suç işleme potansiyeli olan kişilerin İstanbul'dan uzak tutulmasına çalışıldığı ve bu yolla kamu düzeninin temin edildiği görülmektedir. Başka bir olay da, elebaşları Dimitri adındaki zimmi olan bir guruba karşı, adam yaralama ve öldürme dâhil yaptıkları kanunsuz işlerden dolayı devletin verdiği mücadele idi. Dimitri ve çetesi, kanunsuzluklarını gizlemek

¹³² Şâni-Zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi*. C. 2, s. 1108, 1109, 1110, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 141, 142.

¹³³ Goodwin, *Yeniçeriler*, s. 229.

¹³⁴ Şâni-Zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-Zâde Tarihi*. C. 2, s. 1108, 1109, 1110, Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 11, s. 141, 142.

¹³⁵ Ertuğ, *İstanbul Hammalları*, s. 264.

¹³⁶ BOA. C. ZB. nr. 40/1961.

için İstanbul'da Rami Çiftliği'ne sığınmış ve çiftlik çalışanlarının arasında bir süre izlerini kaybetmişlerdi. Ancak güvenlik güçleri bu kişileri takip ederek beşini ele geçirmiş, yapılan sorgulamanın ve muhakemenin ardından idam edilmişlerdi. Geriye kalan eşkiyanın yakalanması için Kır Bölükbaşı Halil'in maiyetindeki bölükbaşılardan yanı sıra, destek için gelen piyade ve süvari askerleri tarafından başlatılan operasyonda, on dört haydudun on üçü öldürülmüş, biri ise yakalanarak hapse atılmıştı. Bu kişilerin kullandıkları çok sayıda silah da ele geçirilmişti.¹³⁷ Böylece İstanbul'da kamu düzeni için büyük bir tehlike arz eden eşkiya gurubu etkisiz hale getirilmişti.

İstanbul'da Bağdad Caddesi'ndeki fesat ehli grupların, adam yaralamak yoluyla çevreye saldıkları korku ve halka zarar veren davranışlarının önüne geçmek üzere başlatılan çalışmadan sonuç alınmış ve bir süreliğine de olsa sükûnet sağlanmıştı.¹³⁸ Adam yaralama olaylarına verilebilecek örneklerden biri de Rençber Ömer ve İsmail adındaki iki kişinin eylemleriydi. Bunların, Bağcı Lütfullah'ın parmağını, arkadaşı Hüseyin'in de kafasını kırarak yaraladıkları anlaşıldığından, kendilerinden altı yüz kuruş cerrahiye masrafı ve üç yüzer kuruş nafaka alındığı gibi hapsedildikleri tarihten itibaren aynı zamanda dörder ay süreyle prangabendlik cezasına çarptırılmışlardı.¹³⁹

Başkent İstanbul'da incelenen dönem itibariyle toplumun hayatını tehdit eden kesimlerden biri de dilencilerdi. İstanbul'a dışarıdan gelen ve herhangi bir işte çalışmayanların bir bölümü zamanla dilenmeyi tercih etmekteydiler.¹⁴⁰ Taşradan gelenlerin sayılarında, özellikle Ramazan aylarında ciddi bir artış meydana gelmekteydi. Devletin, dilenmelerine izin verdiği ve kendileri için dilenme tezkeresi anlamına gelen *Cerr Kâğıdı* düzenlediği dilenciler dışında, özellikle Ramazan ayları başta olmak üzere dilenciler, halkı rencide edecek derecede bazı usûller takip ederek dilenmekteydiler. Bu dilencilerin çoğu geceleri camilerin avlularında yattıkları için yatsı ve sabah namazı vakitlerinde cemaat için bir korku ve tehdit unsuru olmaktaydılar.¹⁴¹

Daha önceki asırlarda olduğu gibi devlet, XIX yüzyılın başından itibaren dilencilerden kaynaklanan sıkıntıları ortadan kaldırmak için yoğun bir çaba sarf

¹³⁷ BOA. HAT. nr. 703/33797, 16 ZA 1242/11 Haziran 1827.

¹³⁸ BOA. HAT. nr. 693/33455B, 15 S 1251/08 Haziran 1835.

¹³⁹ BOA. A. MKT. MVL. nr. 31/19.

¹⁴⁰ BOA. HAT. nr. 14435, Demirtaş, "Men-i Mürûr Uygulaması", s. 741.

¹⁴¹ Mehmet Demirtaş, "Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri", OTAM, Sayı 20, Güz 2006, s. 95.

etmişti. Dilencilerle mücadelede bazı istismarlar da söz konusuydu. Özellikle kefalet uygulamasını zaafa uğratan kişilerin mevcudiyeti oldukça önemliydi. Normal şartlarda İstanbul'da başboş gezmek yasak olup, şehirde ancak kefil gösterilerek barınmak mümkündü. Ancak diğer gruplarda olduğu gibi dilencilerde de bu mesele kolaylıkla çözülmekteydi. Bu durumdaki kişiler, kendilerine hiç zorlanmadan kefil bulabildiklerinden, tehdit olmaya devam etmiş ve şehirdeki dilenci sayısında artış olmuştur.¹⁴² Kefalet konusunda görülen aksamanın, dilenci tezkeresi düzenlenmesinde de yaşandığı görülmektedir. Görevini sürdürmekte olan bazı devlet memurlarının yanı sıra, eski görevlilerin bir kısmı da, usulsüz bir şekilde dilenci tezkeresi düzenlemekteydiler. Bu sebeple sürgün dâhil çeşitli cezalara çarptırılan görevliler olmuştur.¹⁴³ Eski Dilenciler Kethüdası Yusuf, istismarları yüzünden görevden alınarak Bursa'ya sürgün edilmiş, ancak eşinin müracaatı ve ricası üzerine cezası kaldırılmıştır.¹⁴⁴ Fakat Yusuf huyundan vaz geçmeyip, yanına aldığı âma Fevzi, Kürt Ali ve Hafız Halil adındaki dilencilerle halkı rahatsız etmeye devam etmiştir. Bunun üzerine adı geçen kişilere sürgün cezası verilerek, Bursa'ya gönderilmişlerdir.¹⁴⁵ Yıllar sonra bu kişiler hala devlet için tehdit olmaya devam etmekteydiler. Nitekim 1827 tarihli başka bir kayıta, aynı kişilerin Bursa'da mecburi ikamete tabi tutuldukları görülmektedir.¹⁴⁶

Taşra yöneticilerinin de, başkente dilenci ve serseri göndermeme konusunda verdikleri sözleri tutmamaları başka bir sorundu. Nitekim konuyla alakalı bir vesikada, "...alîl ve sâil ve serseri mikdari adamların Desaadete azimetlerinin men'î mübaderet olunmuş..." ise de amaca ulaşamadığı vurgulanmaktadır.¹⁴⁷ Vesikalarda, kendilerinden *ashab-ı cürm* olarak bahsedilen kişilerin başkente

¹⁴² Bu konuyla alakalı bir kayıta, İstanbul'a dışardan gelen başboş serserilerin ekseriyetinin çalışabilecek kudrete sahip oldukları halde çalışmayıp dilindikleri, dolayısıyla çarşıda-pazarda seceden geçilmediği, bunların başboş dolaşarak çevreye zarar verdikleri ve çoğunun kefilinin olmadığı, kefil olanlara ise rast gele kişilerin kefil olduğunun aşikâr olduğu ve söz konusu kişilerin memleketlerine geri gönderilmeleri için sayımlarının yapılarak tespit edildikleri, bu durumdaki kişilerin başkente gelmemeleri için gereken tedbirlerin alınması ilgililere sıkı bir şekilde tembih edilmişti. Vesikada, söz konusu kişilerin bahsedilen istismarları ise şu ifadelerle dile getirilmişti. "Başboş serseri gezenlerin tahrir ve taharri ile defleri için aralık aralık memurlar tayin olunmakta olup zira o makule serseriler hîn-i tahrirde ekseri birer bahâne ve kefil bularak kalup sonra kefilleriyle mesuliyet dahi tertip itmemek cihetiyle rast geldiğine kefalet itmek halka tabiat olmuş olduğu..." *BOA. HAT. nr. 14435*, "...bekâr ve serseri kimesnelerin tahrir ve tespit olunup kefilleri olmayanların memleketlerine gönderilmek için..." *BOA. A. DVN. nr. 852*, S 1220/Mayıs 1805.

¹⁴³ Demirtaş, "Osmanlı Başkentinde Dilenciler", s. 96, 97.

¹⁴⁴ *BOA. C. BLD. nr. 5086*. 19 B 1234/15 Mayıs 1819.

¹⁴⁵ *BOA. C. BLD. nr. 102/5086*, 29 B 1234/24 Mayıs 1819.

¹⁴⁶ *BOA. C. BLD. nr. 38/1881*, 15 RA 1243/06 Ekim 1827.

¹⁴⁷ *BOA. A. MKT. UM. nr. 1/16*, 2 M 1266/18 Kasım 1849.

gelmelerine engel olamayan taşra yöneticilerinin bu ihmalleri yetkilileri, başkentin huzuru konusunda endişelendirmekteydi. Nitekim bu görevlilerin ihmalleri sonucu İstanbul'a çok sayıda kim oldukları belli olmayan kişiler gelmekte, bunlar bir süre sonra esnaftan haraç almak, yankesicilik yapmak ve gayri ahlaki davranışlar sergilemek gibi çeşitli suçlara bulaşarak düzeni bozmaktaydılar.¹⁴⁸ Bu durumdaki kişilere verilen cezalarda mükerrerlik konusu gözetilmiştir. Aynı suçu tekrar işlemedikçe kişiye nispeten hafif cezalar verilirdi. Bunun yanı sıra cezanın affi yoluna gidilmesi de sıklıkla görülen bir durumdu. Yukarıdaki örnek olayda adı geçen âma Fevzi'nin eşinin, yetkililerden kocasını af etmelerini talep ettiği ve mübarek Receb ayının hürmetine af edildiği görülmektedir.¹⁴⁹

Alınan tedbirlere rağmen dilenciler İstanbul'da kamu düzeni için tehdit olma-ya devam etmişlerdi. Nitekim XIX. yüzyılın ortalarına doğru başkentteki dilenci sayısında büyük artış meydana gelmiş ve devlet, Eski Çavuşlar Emimi Süleyman Ağa'nın ve bazı güvenlik görevlilerinin dilenci meselesini halletmek üzere görevlendirilmelerini, güvenlik görevlilerine *mahiyye* (aylık) tahsis edilmesini ve Fukara Müdürü olarak tayin edilen Süleyman Ağa'ya bin beş yüz kuruş aylık bağlanmasını kararlaştırmıştı.¹⁵⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısı itibariyle dilencilik konusu devlet ve İstanbul halkı için ciddi bir sıkıntı haline geldiğinden, özellikle dilencilik meselesiyle ilgilenmek üzere bir müdürlük ihdas edilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur.¹⁵¹ Bu durum sorunun ciddiyetini ortaya koyduğu gibi, devletin halkın huzurunu temin eme konusundaki duyarlılığına da işaret etmektedir.

¹⁴⁸ Demirtaş, "Men-i Mürür Uygulaması", s. 741.

¹⁴⁹ Kocasının af edilmesi için arzuhal yazan Rabia Hatun, bu arzuhalinde, sâil ve âma kocasının bundan evvel Bursa'ya nefyolunduğunu, kendisinin üç nefer evladiyla *bikes* ve *nâ-çar* kaldığını, kuldan hata, efendisinden af lazım geldiğini dile getirerek, bu münasebetle kocasının af edilmesini rica etmişti. *BOA. C. BLD.* nr. 102/5086, Affedilmesi uygun görülmeyip cezasını tamamlamasına karar verilenler de vardı. Bunlardan, Pabuççu Kostantin'in durumu bu konuya örnektir. Adı geçen şahıs İstanbul'da hırsızlık suçundan küreğe mahkûm olmuşken, Rum Patriği, affedilmesi için müracaatta bulunmuş, verilen cevapta, bu kişinin affının mümkün olmadığı, cezasını tamamlamadan salıverilmeyeceği ifade edilmişti. Bkz. *BOA. C. ADL* (Adliye). nr. 106/6369, 25 M 1260/15 Şubat 1844.

¹⁵⁰ *BOA. C. BLD.* nr. 44/2161, 29 RA 1250/05 Ağustos 1834. Süleyman Ağa'nın maaşının, emtia gümrüğünden karşılanmasına karar verilmişti. Bkz. *BOA. C. BLD.* nr. 79/3916, 26 S 1251/23 Haziran 1835. Bu göreve, gerekli görülmesi durumunda hayat boyu şartıyla müdür ataması yapıldığı da olmuştur. Fukara müdürlerinden Ahmed Hamdi Bey, *kayd-ı hayat* şartıyla ve 1500 kuruş maaşla atanmış ancak kısa bir süre sonra azledilmişti. Bkz. *BOA. BOA. İ. DH.* nr. 1695, 10 C 1250/14 Ekim 1834.

¹⁵¹ Müdürlüğün ihdasından önce de, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren *Dilenci Kethüdası* ibaresine, vesikalarda rastlanmaktadır. Bkz. *BOA. C. DH.* nr. 5086, 19 B 1234/15 Mayıs 1819, *BOA. C. BLD.* nr. 44/2162.

Sonuç

Başkent İstanbul Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçtikten sonra hızla büyümeye ve kalabalık bir şehir haline gelmeye başlamıştır. Fethi takip eden ilk yıllarda şehrin nüfusunu arttırmaya yönelik çeşitli tedbirler alındığı bilinmektedir. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren durum tersine dönmüş ve kalabalık nüfus asayiş, beslenme, sağlık, imar gibi konularda devlet ve halk için tehdit olmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında başta memleket dâhilinden olmak üzere haricinden de insanlar şehre gelmeye devam etmiştir. Bu durum, kalabalık nüfusu güvenli bir şekilde barındırma ve sağlıklı bir şekilde besleme konusunda büyük sıkıntılara yol açtığı gibi, İstanbul sakinlerinin huzurunu da tehdit etmiştir. Gerek dışarıdan gelenler gerekse şehirde barınmakta olanlar arasında işsiz, güçsüz, başkasının sırtından geçinmeye çalışan serseriler dönem dönem ciddi bir sayıya ulaşmışlardır. Bunların bir kısmı yabancı devlet vatandaşlarıydılar. Osmanlı ordusunun çeşitli birimlerinde görev yapan mevcut askerler ile eski askerler İstanbul için ciddi bir tehdit oluşturmuşlardır. Özellikle savaş, ayaklanma gibi olağanüstü zamanlarda ve devletin otoritesinin herhangi bir sebeple zayıfladığı dönemlerde etkileri artan bu gruplara, bazı sivil Osmanlı vatandaşlarını da ilave etmek mümkündür. Bunlar toplumun genel ahlak kaidelerine, kanun ve nizâma aykırı faaliyetleri ile yetkilileri oldukça uğraştırmışlardır. Kanun dışı grupların, adam öldürme ve yaralama, hırsızlık, soygun, gasp, haraç alma, gayri ahlaki davranışları İstanbul halkını ve kamu düzenini tehdit eden başlıca kanunsuzluklar olarak öne çıkmaktadır.

Kanun dışı grupların şehre gelmeleri çeşitli düzenlemeler ve fiili tedbirlerle engellenmeye çalışılmış olmakla birlikte, bir yolunu bularak geleneler olmuştur. Yabancı devlet vatandaşlarının, kendi devletlerinin resmi görevlileri ve yerli halktan bazıları, Osmanlı vatandaşlarının da bazı devlet memurları ve yetkililer tarafından korunmaları, devletin mücadelesini zorlaştırmıştır. Buna rağmen çeşitli tedbirler alınarak uygulanmıştır. Bu çerçevede; yol tezkeresi bulunmayanların şehre sokulmaması, kefil olmayanların barındırılmaması ve kanunsuz yollarla barınanların belli aralıklarla yazımlarının yapılarak kayıt altına alınmaları ve memleketlerine gönderilmeleri, dilenciler için Cerr Kâğıdı bulundurma mecburiyeti en yaygın tedbirlerdendi. Kaynaklarda ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan vesikalarda genellikle serseri olarak adlandırılan bu kesimlerin kaldıkları han, bekâr odası gibi yerlerin, ihtiyaç duyulması halinde yıkılması, yenilerinin yapılmasına izin verilmemesi, daha ileri derecede tedbirlerdendi. Nihayet idam dâhil olmak üzere kendilerine çeşitli cezalar verilmesi, kamu düzenini sağlamaya

yönelik olarak yapılan uygulamalar olmuştur. İncelenen dönemde serseri, kanun dışı gruplardan kaynaklanan asayiş sorunlarını ortadan kaldırmak için alınan tedbirlerin, sorunu tamamıyla ortadan kaldırmaya yetmediği, gerek suçların gerekse uygulanan yaptırımların tekrarından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ne var ki devletin, incelenen dönem boyunca İstanbul'da kamu düzenini temin etmek için ciddi çalışmalar yapmaya devam ettiği ve bundan, olabildiği kadarıyla başarılı sonuçlar elde ettiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları

BOA. A. DVN. nr. 16/92.

BOA. A. DVN. nr. 26/37.

BOA. A. DVN. nr. 835.

BOA. A. DVN. nr. 852.

BOA. A. DVN. nr. 899.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 2/68.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 8/21.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 13/62.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 13/66.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 19/50.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 25/1.

BOA. A. MKT. MVL. nr. 31/19.

BOA. A. MKT. nr. 88/38.

BOA. A. MKT. nr. 115/38.

BOA. A. MKT. nr. 137/6.

BOA. A. MKT. nr. 155/94.

BOA. A. MKT. nr. 166/79.

BOA. A. MKT. nr. 190/27.

BOA. A. MKT. nr. 191/38.

BOA. A. MKT. nr. 231/54.

BOA. A. MKT. nr. 233/74.

BOA. A. MKT. nr. 233/77.

BOA. A. MKT. nr. 234-42.

BOA. A. MKT. nr. 234/86.

BOA. A. MKT. nr. 235/69.

BOA. A. MKT. UM. nr. 1/16.

BOA. A. MKT. UM. nr. 4/19.

BOA. A. MKT. UM. nr. 383/75.

BOA. A. MKT. UM. nr. 388/82.

BOA. A. MKT. UM. nr. 400/73.

BOA. A. MKT. nr. 186/61.

BOA. C. ADL. nr. 106/6369.

BOA. C. BLD. nr. 102/5086.

BOA. C. BLD. nr. 18/872.

BOA. C. BLD. nr. 38/1881.

BOA. C. BLD. nr. 44/2162.

BOA. C. BLD. nr. 5086.

BOA. C. BLD. nr. 79/3916.

BOA. C. DH. nr. 7/333.

BOA. C. DH. nr. 52/2589.

BOA. C. DH. nr. 95/4709.

BOA. C. DH. nr. 306/15290.

BOA. C. DH. nr. 306/15292.

- BOA. C. DH. nr. 336/16789.
 BOA. C. DH. nr. 5086.
 BOA. C. MLY. nr. 632/25968.
 BOA. C. ZB. nr. 14/682.
 BOA. C. ZB. nr. 17/806.
 BOA. C. ZB. nr. 30/1499.
 BOA. C. ZB. nr. 38/1866.
 BOA. C. ZB. nr. 40/1961.
 BOA. C. ZB. nr. 79/3929.
 BOA. HAT. nr. 11/431.
 BOA. HAT. nr. 19/861.
 BOA. HAT. nr. 21/1013.
 BOA. HAT. nr. 121/4904.
 BOA. HAT. nr. 209/11222.
 BOA. HAT. nr. 243/13658.
 BOA. HAT. nr. 254/14435.
 BOA. HAT. nr. 272/15968.
 BOA. HAT. nr. 291/17402.
 BOA. HAT. nr. 341/19466.
 BOA. HAT. nr. 654/31991.
 BOA. HAT. nr. 693/33455B.
 BOA. HAT. nr. 703/33797.
 BOA. HAT. nr. 1084/44138.
 BOA. HAT. nr. 1270/49211.
 BOA. HAT. nr. 1314/51219.
 BOA. HAT. nr. 1316/51330.
 BOA. HAT. nr. 1329/51859D.
 BOA. İ. DH. nr. 1695.
 BOA. İ. DH. nr. 62/3095.
 BOA. MVL. nr. 196/42.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, Matba'a-ı Osmaniye, Dersaadet 1309.
 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, 2. Baskı, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
 Başaran, Betül, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen NeomiLevy, AlexandreToumakine, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, Tarih yok, s. 116-134.
 Bayram, Ümmü Gülsüm Filiz, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı İyınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.
 Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi (Târîhi-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*, Cilt 1, Hazırlayan: Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
 Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Çelikkilt Matbaası, İstanbul 1965.
 Çadırcı, Musa, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'î Mürûr ve Pasaport Nizamnâmeleri", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri*, Cilt 15, Sayı 19, 1993, s. 169-181.

- , “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik”, *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, Ankara 1980, s. 45-58.
- , *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Demirtaş, Mehmet, “Osmanlı Başkentinde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, *OTAM*, Sayı 20, Güz 2006, s. 81-104.
- , “Üsküdar’da Düzeni Tehdit Eden Olaylara Dair Bazı Misaller Alınan Tedbirler ve Karşılaşılan Güçlükler (XVIII, XIX. Yüzyıllar)”, *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (06-09 Kasım 2008 İstanbul) Bildiri Kitabı*, Cilt II, Editör Coşkun Yılmaz, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 499-523.
- , “XIX. Yüzyılda İstanbul’da Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler” *Belleten*, Cilt LXXIII, Sayı 268, Aralık 2009, s. 739-754.
- Devlilioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 11. Baskı, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneşçâl, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.
- Ertuğ, Nejdî, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hammalları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- Gezer, Onur, “Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbulu’nun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer “Melek Girmez” Odaları”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 532-552.
- Goodwin, Godfrey, *Yeniçeriler*, 2. Baskı, çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2004.
- Göktaş, Uğur, “Külhanbeyleri” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları Ortak Yayımları, İstanbul.
- İnalçık, Halil, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 169-195.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları-Nizam-ı Cedid-* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Kırlı, Cengiz, “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı’da Sosyal Kontrol”, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 601-624.
- Mehmed Es’ad Efendi, *Üss-i Zafer*, Matba’a-ı Süleyman Efendi, İstanbul 1293.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 473.

- Sakaoğlu, Necdet, “Bekâr Odaları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 123-124
- Saner, Yasemin, “Osmanlı’nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen Neomi Levy, Alexandre Toumakine, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, Tarih yok, s. 163-189.
- Saydam, Abdullah, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, C. 28, S. 164, Ağustos 1997, s. 4-12.
- Sezer, Hamiyet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18, 19. Yüzyıl)”, *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 33, Ankara 2003, s. 105-124.
- Sönmez, Ali, ”Zaptiye Teşkilatı’nın Düzenlenmesi (1840-1869), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 25 Sayı: 39, 2006, s. 199-219.
- Şânî-Zâde Mehmed Atâ’ullah Efendi, *Şânî-Zâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821)*, Cilt II, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
- Tamdoğan, Işık, “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti Ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, *Osmanlı’da Asayiş Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Derleyen: Neomi Levy, Alexandre Toumakine, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, Tarih yok, s. 80-95
- Tanilli, Server, “Geçen Yüzyılda İstanbul’da Kabadayılar ve Külhanbeyleri”, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaşamak, İstanbul’da Yaşamak*, Ed. François Georgeon, Paul Dumont, Çev. Maide Selen İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 138.
- Turna, Nalan, “Osmanlı İstanbulu’nda İç Pasaport: Mürûr Tezkeresi”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (27-29 Mayıs 2014) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 389-403.
- Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C. 1, 6, Hazırlayan: Ahmet Hezarfen, Tarih Vakfı ve Yapı Kredi Ortak Yayını, İstanbul 1999.
- Yaşar, Ahmet, *İstanbul Hanları: 18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl Başı, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (29 Mayıs-1 Haziran 2013) Bildirileri Kitabı*, Editör Feridun M. Emecen, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 511-524.
- Yerasimos, Stefan, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, çev. Ali Berktaş, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editör: Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 505-524.